

Βασιλική Καραγκούνη
Δικηγόρος, ΔΝ

Η ΑΞΙΩΣΗ ΑΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΤΟΥ ΠΛΟΥΤΙΣΜΟΥ στο Ελληνικό και στο Αγγλικό Δίκαιο

Πρόλογος: Ελίνα Μουσταίρα, Καθηγήτρια Νομικής ΕΚΠΑ

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η αξίωση αδικαιολόγητου
πλουτισμού στο ελληνικό
& στο αγγλικό δίκαιο

Η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού στο ελληνικό και στο αγγλικό δίκαιο
Βασιλική Καραγκούνη

ISBN 978-960-562-484-2

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΔΗΛΩΣΗ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ

Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επιστημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος και οι συντάκτες δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδεμία δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου.

Art Director:	Θεόδωρος Μαστρογιάννης
Υπεύθυνος Παραγωγής:	Ανδρέας Μενούκος
Φωτοστοιχειοθεσία:	Ρούσσα Πετράτου
Παραγωγή:	NB Production AM091115M23

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μαυρομιάλη 23, 106 80 Αθήνα

Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819

<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

Αθήνα: Μαυρομιάλη 2, 106 79 • Τηλ.: 210 3607 521

Πειραιάς: Φίλωνος 107-109, 185 36 • Τηλ: 210 4184 212

Πάτρα: Κανάρη 15, 262 22 • Τηλ.: 2610 361 600

Θεσ/νίκη: Φράγκων 1, 546 26 • Τηλ.: 2310 532 134

Βασιλική Καραγκούνη
Δικηγόρος, ΔΝ

Η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού στο ελληνικό & στο αγγλικό δίκαιο

Πρόλογος: **Ελίνα Μουσταΐρα,**
Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

The claim on unjust enrichment in Greek and English Law

Vasiliki Karagouni, Attorney-at-law, PhD

Abstract: Purpose of the book is the research and comparison of the special features of the claim on unjust enrichment in Greek and English legal systems, as representative systems of civil and common law. Firstly, the determination of the claim is attempted (First Chapter) through the establishment of a general action in Greek Law compared to its gradual recognition in English Law (§ 2) and the subsidiarity (§ 3). Subsequently, the preconditions for the foundation are being approached (Second Chapter) and particularly, the meaning of the enrichment and its immediacy, three-party enrichment (§ 4) and the meaning of the “unjustified” (§ 5). Thence, the defenses against the claim are examined (Third Chapter) and especially, those of reduction of value or loss of the enrichment in Greek law compared to change of position in English law (§ 6), illegality (§ 7) and limitation (§ 8).

ISBN 978-960-562-484-2

COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior permission of NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A., or as expressly permitted by law or under the terms agreed with the appropriate reprographic rights organisation. Enquiries concerning reproduction which may not be covered by the above should be addressed to NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. at the address below.

DISCLAIMER

The content of this work is intended for information purposes only and should not be treated as legal advice. The publication is necessarily of a general nature; NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. makes no claim as to the comprehensiveness or accuracy of the information provided; Information is not offered for the purpose of providing individualized legal advice. Professional advice should therefore be sought before any action is undertaken based on this publication. Use of this work does not create an attorney-client or any other relationship between the user and NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. or the legal professionals contributing to this publication.

NOMIKH BIBΛIOΘHKH

23, Mavromichali Str., 106 80 Athens Greece
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

member of Europe's 500
dynamic entrepreneurs

© 2015, NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το Συγκριτικό Δίκαιο άρχισε ουσιαστικά να αναπτύσσεται ως ξεχωριστός κλάδος κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, σε κάποιες χώρες της Ευρώπης. Στη συνέχεια, κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα, η ανάπτυξη του αυτή εντάθηκε και επεκτάθηκε η διδασκαλία του όπως και γενικότερα η συγκριτική έρευνα και μελέτη, σε περισσότερες χώρες του κόσμου. Κατά το τελευταίο τέταρτο του 20ου αιώνα και τα πρώτα χρόνια του 21ου αιώνα, τα οποία τώρα διανύουμε, το Συγκριτικό Δίκαιο εμπλουτίστηκε με νέες ιδέες, νέες προσεγγίσεις, προχώρησε με ρήξεις, απέδειξε και αποδεικνύει την αναγκαιότητά του σε κάθε ουσιαστική και εμβριθή μελέτη των δικαίων του κόσμου, είτε ως ενοτήτων είτε ως επιμέρους θεσμών συναντώμενων εντός ενός εκάστου αυτών.

Η γοητεία του Συγκριτικού Δικαίου έγκειται στο ότι, μέσω της αναζήτησης ομοιοτήτων και διαφορών μεταξύ των δικαίων και του «γιατί» των ομοιοτήτων και διαφορών αυτών, αποκαλύπτει στην ουσία τον πλούτο των θεωρήσεων περί δικαίου, οι οποίες εκφράζονται στις διάφορες κοινωνίες, στα διάφορα κράτη. Η ενίσχυση της επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων από διάφορα μέρη του κόσμου, είτε για λόγους οικογενειακούς, είτε για λόγους συναλλακτικούς, είτε απλά για λόγους φιλικούς, κοινωνικούς, οδήγησε και οδηγεί συχνά σε επιρροές και επί των δικαίων τους - αφού το δίκαιο γενικά αφορά σε κάθε πτυχή της καθημερινότητας των εν κοινωνία βιούντων ανθρώπων.

Είναι μεγάλη μου χαρά και συγκίνηση να προλογίζω το βιβλίο της κ. Καραγκούνη, το οποίο βασίζεται στη διδακτορική της διατριβή την οποία συνέγραψε υπό την επίβλεψή μου. Η συγκριτική μελέτη του ελληνικού δικαίου και του αγγλικού δικαίου αναφορικά με την αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού, είναι ένα θέμα απολύτως πρωτότυπο στον ελληνικό νομικό χώρο. Είναι αξιοσημείωτο όμως και το ότι διεθνώς οι συγκριτικές μελέτες δικαίων ως προς το θέμα του αδικαιολόγητου πλουτισμού σπανίζουν και το γεγονός αυτό καθιστά ακόμα πιο αξιέπαινη την [απολύτως επιτυχή] προσπάθεια της συγγραφέως.

Όπως τονίζει στην Εισαγωγή η συγγραφέας, η απαγόρευση του αδικαιολόγητου πλουτισμού εις βάρος άλλου αποτελεί υποχρέωση που βασίζεται στην ιδέα της επανορθωτικής δικαιοσύνης. Στο μεν ελληνικό δίκαιο,

ο αδικαιολόγητος πλουτισμός αποτελεί την τρίτη βασική πηγή ενοχών, μετά τις συμβάσεις και τις αδικοπραξίες, όμως στο αγγλικό δίκαιο η αναγνώριση του αδικαιολόγητου πλουτισμού ως διακριτού θεσμού ήταν ιδιαίτερώς δύσκολη και μόνο τα τελευταία έτη έγινε προσπάθεια, κυρίως από τα δικαστήρια, αλλά και με τη βοήθεια των θεωρητικών του δικαίου, να αντιμετωπισθεί το σχετικό ζήτημα και η νομική θεμελίωσή του.

Το θέμα ήταν πολύ δύσκολο, πολύ δύστροπο, όμως η συγγραφέας κατάφερε και να το μελετήσει πλήρως, ως προς όλες του τις πτυχές, και να το παρουσιάσει με τρόπο εξόχως εύληπτο και συγκροτημένο. Μέσω της συγκριτικής έρευνας μελέτησε το πνεύμα και το ύφος των δύο νομικών συστημάτων, τις μεθόδους σκέψης και χειρισμού της νομικής ύλης καθώς και τις διαδικασίες που τα νομικά αυτά συστήματα χρησιμοποιούν για την εξεύρεση λύσεων επί των διενέξεων που ανακύπτουν με αφορμή αδικαιολόγητες περιουσιακές μετακινήσεις.

Διαπίστωσε στο πλαίσιο της μελέτης της ότι, παρά την πολύ διαφορετική νοοτροπία των δύο δικαίων, υφίσταται μια ουσιαστική συγγένεια αυτών στο θέμα ειδικότερα του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Υποστηρίζει -ορθά, πιστεύω- ότι η συγγένεια αυτή αποτελεί απόδειξη του ότι οι βαθύτερες ρίζες του συγκεκριμένου θεσμού και ο λόγος θέσπισής του δεν βρίσκονται στην ιστορική παράδοση, παρά σε κοινωνικές ανάγκες και αρχές που απαιτούν τη ρύθμιση αυτή.

Πεποίθησή μου αποτελεί ότι το έργο αυτό της κ. Καραγκούνη, εκτός του ότι αποτελεί βασική συμβολή στον χώρο του Συγκριτικού Δικαίου, είναι ιδιαίτερώς χρήσιμο σε νομικούς που ασχολούνται με το πραγματευόμενο ζήτημα, τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη.

Ελίνα Ν. Μουσταΐρα,
Καθηγήτρια Συγκριτικού Δικαίου,
Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

§ 1. Εισαγωγή στο αντικείμενο της μελέτης.....	1
---	----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η οριοθέτηση της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού
στο ελληνικό και στο αγγλικό δίκαιο

§ 2. Η καθιέρωση γενικής και ενιαίας αξίωσης στο ελληνικό δίκαιο σε σχέση με τη βαθμιαία αναγνώριση της αξίωσης στο αγγλικό δίκαιο	
I. Η γενική και ενιαία αξίωση του ελληνικού δικαίου.....	11
II. Η βαθμιαία αναγνώριση της αξίωσης στο αγγλικό δίκαιο	17
III. Η γενική ρήτρα του άρθρου 904 ΑΚ του ελληνικού δικαίου σε σχέση με τη γενική αρχή αδικαιολόγητου πλουτισμού του αγγλικού δικαίου	33
§ 3. Το ζήτημα της επικουρικότητας της αξίωσης	
I. Σε σχέση με το δίκαιο των συμβάσεων.....	43
II. Σε σχέση με το δίκαιο της αδικοπραξίας	55
III. Σε σχέση με τη διοίκηση αλλοτρίων, τη διεκδικητική αγωγή και τα περιουσιακά δικαιώματα (property rights).....	61
IV. Συμπέρασμα.....	72

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η θεμελίωση της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού
στο ελληνικό και στο αγγλικό δίκαιο

§ 4. Η έννοια του πλουτισμού

- I. Ο προσδιορισμός της έννοιας του πλουτισμού.....77
- II. Η αμεσότητα του πλουτισμού - Πλουτισμός σε τριμερείς σχέσεις 94
- III. Συγκριτικά σχόλια..... 108

§ 5. Η έννοια του αδικαιολογήτου

- I. Η έννοια της νόμιμης αιτίας της αξίωσης του ελληνικού δικαίου 112
- II. Οι «παράγοντες αδικαιολογήτου» (unjust factors)
του αγγλικού δικαίου 122
- III. Σύγκριση των δύο συστημάτων προσέγγισης
του αδικαιολογήτου - Πιθανότητα προσέγγισής τους..... 145

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Οι ενστάσεις ενάντια στην αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού
στο ελληνικό και στο αγγλικό δίκαιο

§ 6. Η ένσταση μείωσης της αξίας ή απώλειας του πλουτισμού του ελληνικού δικαίου και της «μεταβολής κατάστασης» (change of position) του αγγλικού δικαίου

- I. Η ένσταση..... 165
- II. Η έννοια της απώλειας - μείωσης του πλουτισμού και της μεταβολής
κατάστασης (change of position) 169
- III. Η έννοια της καλής πίστης σε σχέση με την ένσταση 174
- IV. Σύνοψη 180

§ 7. Η ένσταση της παρανομίας

I. Η οπτική του ελληνικού δικαίου	185
II. Η οπτική του αγγλικού δικαίου.....	188
III. Σύνοψη.....	190

§ 8. Η ένσταση της παραγραφής

I. Η αντιμετώπιση του ελληνικού δικαίου	192
II. Η αντιμετώπιση του αγγλικού δικαίου	194
III. Σύνοψη.....	199

§ 9. Επίλογος..... 201

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Ελληνική.....	207
II. Ξενόγλωσση	215

σμού, όπως υποστηρίχθηκε από τον Birks¹⁵⁶.

Εντέλει, μπορεί να ειπωθεί ότι η επιτυχία του δικαίου της αποκατάστασης εν γένει είναι αυτή που εμπόδισε και καθυστέρησε την αναγνώριση του δικαίου του αδικαιολόγητου πλουτισμού στο αγγλικό δίκαιο.

III. Η γενική ρήτρα του άρθρου 904 ΑΚ του ελληνικού δικαίου σε σχέση με τη γενική αρχή αδικαιολόγητου πλουτισμού του αγγλικού δικαίου

1. Όπως κατέστη σαφές από τα ανωτέρω, στο αγγλικό δίκαιο υπήρχε κατ' αρχήν ανάλογο καθεστώς προς αυτό του ρωμαϊκού δικαίου, αυτοτελώς δημιουργηθέν, στο οποίο δεν είχε καθιερωθεί γενική αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού¹⁵⁷. Όπως και στη Ρώμη, οι πρώτες μορφές αγωγής που υπηρετούσαν σκοπούς αποκατάστασης στο αγγλικό δίκαιο είχαν την ταυτόχρονη λειτουργία της ενίσχυσης των συμβάσεων. Ακριβώς όπως η *condictio* απέβλεπε στο να επιφέρει τη μεταβίβαση ενός συγκεκριμένου πράγματος, είτε η υποχρέωση για μεταβίβαση προερχόταν από δάνειο, ρήτρα ή λήψη ενός *indebitum* (αχρεωστήτου), στο αγγλικό δίκαιο οι ανακύπτουσες σχετικώς ανάγκες αντιμετωπίζονταν με αγωγές, κυρίως με τη μορφή των οιονεί συμβάσεων. Αντίθετα, η γενική και ενιαία αξίωση του ελληνικού δικαίου επισφραγίζει την ιστορική εξέλιξη από την περιπτώσιολογία του ρωμαϊκού δικαίου προς την ενιαία αξίωση¹⁵⁸. Στο δίκαιο ενοχών του ρωμαϊκού δικαίου, στο οποίο βρίσκεται η ιστορική προέλευση της σημερινής ρύθμισης του αδικαιολόγητου πλουτισμού στις περισσότερες χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης¹⁵⁹, υπήρχε ένα πεδίο ξεχωριστό από τη σύμβαση και την αδικοπραξία, που θα μπορούσε να ενταχθεί στο πεδίο που σήμερα νοείται ως δίκαιο του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Η ρωμαϊκή *condictio*, κατά την κλασική εποχή, δεν βασιζόταν στην αφηρημένη έννοια της δικαιοσύνης ή όπως ο John Dawson¹⁶⁰ λέει, «στη συνειδητή προσφυγή ... στην αρχή του αδικαιολόγητου πλου-

156. E. McKendrick, Taxonomy: does it matter? σε *Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*, D. Johnston - R. Zimmermann (eds), Cambridge University Press, 2002, 647.

157. J. Edelman, Australian Challenges for the Law of Unjust Enrichment, speech to the University of Western Australia summer school, 24.2.2012, 3.

158. Μ. Σταθόπουλου, 2 επ., Απ. Γεωργιάδη-Μ. Σταθόπουλου, Αστικός Κώδικς, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας Δίκαιο και Οικονομία, 1982, 570.

159. Μ. Σταθόπουλου, Αξίωσις αδικαιολόγητου πλουτισμού: θεμελιώδεις αρχαί - προϋποθέσεις - εφαρμογή, 1972, 1.

160. J. Dawson, *Unjust Enrichment, A comparative Analysis* (1951), 59.

τισμού και στις ηθικές αξίες με τις οποίες αυτή ήταν συνδεδεμένη». Ο Ιουστινιάνειος Κώδικας συχνά συνδέει την *condictio* με το *jus nature*, το *bonum et aequum*, το *jus gentium*, ιδιαίτερα με το διάσημο ρητό του Ρωμαίου νομικού Pomponius¹⁶¹: «*lure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiozem*» («είναι φυσικά αδικαιολόγητο για κάποιον πρόσωπο να έχει άδικα πλουτίσει με δαπάνη κάποιου άλλου»)¹⁶². Το ως άνω γνωμικό εκφράζει το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν και τα σύγχρονα νομικά συστήματα: τη διαμόρφωση των αρχών ενός δικαίου αδικαιολόγητου πλουτισμού με τρόπο που να είναι μεν ευκρινής, αλλά όχι υπερβολικά ευρύς. Οι κλασικοί Ρωμαίοι νομικοί προσέφευγαν λιγότερο σε γενικές νομικές κατασκευές και περισσότερο στην πρακτική μελέτη κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης. Επέκτειναν, με τον τρόπο αυτόν, την *condictio* σε έναν αυξανόμενο αριθμό ευκρινώς προσδιορισμένων καταστάσεων, των οποίων το κοινό στοιχείο δεν ήταν το γεγονός ότι «ο ενάγων είχε μια ειδική βάση για αξίωση, αλλά ότι ο εναγόμενος δεν είχε επαρκείς βάσεις για διατήρηση»¹⁶³. Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρ' όλο που η κλασική *condictio* χρησιμοποιείτο σε πολλούς διαφορετικούς τομείς, παρέμενε μια μοναδική αγωγή σε μια συγκεντρωτική νομική κατασκευή¹⁶⁴.

2. Από την πορεία της εξέλιξης των δύο συστημάτων διαπιστώνεται ότι το ζητούμενο για το αγγλικό δίκαιο, ήταν σχεδόν το αντίθετο από αυτό του ελληνικού δικαίου. Το αγγλικό δίκαιο δεν επιζητούσε τη διευκρίνιση των υπάρχουσών αρχών, αλλά την απάντηση στο ερώτημα εάν κάποιες αρχές μπορούν να απομονωθούν από ένα τεράστιο πλήθος υποθέσεων. Η δυσκολία της απομόνωσης αυτής εντάσσεται στο πλαίσιο της έλλειψης ταξινόμησης του αγγλικού δικαίου, όπως επισημάνθηκε εισαγωγικά. Χαρακτηριστικές της ως άνω ανάπτυξης του αγγλικού δικαίου είναι οι εξής διατυπώσεις: «Το δίκαιο της αποκατάστασης δεν είναι ένα έργο τέχνης: κάτι για να το κοιτά κανείς και να το θαυμάζει. Είναι ένα σώμα δικαίου που πρέπει να λειτουργεί στον πραγματικό κόσμο. Η κομψότητα και η λειτουργικότητα δεν συμβαδίζουν πάντοτε»¹⁶⁵. Συναφές με αυτή την προ-

161. Digest 50,17,206, βλ. και *D. Ibbetson*, *Unjust Enrichment in English Law* σε: E. Schrage (ed), *Unjust Enrichment and the Law of Contract*, 2001, Kluwer Law International Netherlands), 33, 35.

162. *K. Zweigert - H. Kötz*, *An Introduction to Comparative Law*, T. Weir trans., Oxford University Press 3rd ed. 1998, 539.

163. *E. Rabel*, *Grundzuge des romischen Privatrechts* (1955), 119 σε: *K. Zweigert - H. Kötz*, 539.

164. *R. Zimmermann*, *The Law of Obligations* (1990), 838.

165. *G. Virgo*, *The Principles of the Law of Restitution*, 1999, viii.

σέγγιση είναι το γεγονός ότι η έμφαση των αγγλικών δικαστηρίων δινόταν πάντοτε στην ανάπτυξη του δικαίου από υπόθεση σε υπόθεση¹⁶⁶. Αυτό που απαιτείτο ήταν η μελέτη μιας απάντησης στα πραγματικά περιστατικά μιας συγκεκριμένης υπόθεσης και όχι η παραγωγή μιας γενικής αρχής που θα διατηρείτο σταθερή για πάντα. Χαρακτηριστική είναι η απροθυμία των δικαστηρίων να αποφύγουν τη νομικά παρωχημένη γλώσσα των παλαιών αγωγών, όπως εκτέθηκαν ανωτέρω. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζεται, η εργασία του δικαστή πρέπει να επιτυγχάνει την εφαρμογή της δικαιοσύνης στην πράξη σύμφωνα με τα περιστατικά της υπόθεσης¹⁶⁷. Τούτο αναδεικνύεται σε σημαντικές υποθέσεις αποκατάστασης, όπως είναι η *Lipkin Gorman v. Karpnale Ltd*¹⁶⁸ και η *Woolwich Equitable Building Society v. Inland Revenue Commissioners*¹⁶⁹, όπου χρησιμοποιήθηκε ο όρος «αδικοιολόγητος πλουτισμός», αλλά δεν προσδιορίστηκε με ακρίβεια η αιτία ή οι αιτίες που καθιστούν έναν πλουτισμό αδικοιολόγητο. Αντίθετα υπάρχουν μάλλον ασαφείς αναφορές στην «απλή επίκληση δικαιοσύνης» (*simple call of justice*)¹⁷⁰ και στην «κοινή δικαιοσύνη» (*common justice*)¹⁷¹. Τούτο δεν σημαίνει ότι η επιτυχία μιας αγωγής για αποκατάσταση εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου¹⁷². Όπως υποστηρίζεται, το γεγονός ότι η αιτία αποκατάστασης αναγνωρίζεται με ασαφή τρόπο, ενισχύει την άποψη ότι μέλημα του δικαστηρίου είναι απλώς να εφαρμόσει αυτό που είναι δίκαιο σύμφωνα με τα περιστατικά συγκεκριμένης υπόθεσης και όχι να εντάξει την αιτία επιστροφής πλουτισμού σε κάποια τυπολογία λόγων¹⁷³. Τέλος, έχει υποστηριχθεί¹⁷⁴ ότι τα περιστατικά συγκεκριμένων υποθέσεων είναι τόσο περίπλοκα και τόσο διαφορετικά μεταξύ τους, ώστε να μην μπορούν να ενταχθούν σε κάποια αφηρημένη αρχή τόσο ευρεία που καθίσταται πρακτικά μη εφαρμόσιμη.

Μάλιστα, έχει τεθεί το ζήτημα κατά πόσον η αποκατάσταση πρέπει να ει-

166. Βλ. ενδεικτικά *Caparo v. Industries plc v. Dickman*, 1990, 2 AC 605, 617-618.

167. *E. McKendrick*, *Taxonomy: does it matter?* σε *Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*, *D. Johnston - R. Zimmermann* (eds), Cambridge University Press, 2002.

168. 1991, 2 Appeal Court 548.

169. 1993, Appeal Court 70.

170. 172C.

171. 172B.

172. *Lipkin Gorman v. Karpnale*, 1991, 2 AC 548, 578.

173. *E. McKendrick*, *Taxonomy: does it matter?* σε: *Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*, *D. Johnston - R. Zimmermann* (eds), Cambridge University Press, 2002, 629.

174. *B. Dickson*, *Unjust Enrichment Claims: a comparative overview*, 1995, 54 CLJ 100, 109-111.

σαθθεί νομοθετικά και σε καταφατική περίπτωση, ποια μορφή πρέπει αυτή να λάβει. Στην απόφαση *Wooder Investment Development Ltd v. Wimpey Construction (U.K.) Ltd*¹⁷⁵, ο λόρδος Scarman φαίνεται να δέχεται ότι, δεδομένης της νομοθετικής αδράνειας των τελευταίων χρόνων, τα δικαστήρια αναγκάζονται να δράσουν και είναι προφανές ότι θα ενέκρινε τη νομοθετική παρέμβαση. Ομοίως και στην απόφαση *National Westminster Bank plc v. Morgan*¹⁷⁶. Η άποψη αυτή έχει υποστηριχθεί και από άλλους δικαστές¹⁷⁷ και αντικατοπτρίζεται στις ομιλίες της *Murphy v. Brentwood D.C.*¹⁷⁸. Όπως υποστηρίζεται¹⁷⁹, τόσο ο θεσμός όσο και η γενική αρχή του δικαίου πρέπει πλέον να εισαχθούν στην έννομη τάξη μέσω της νομοθεσίας. Η προφανής απροθυμία των δικαστηρίων να αποσαφηνίσουν τη γενική αρχή αποτελεί σοβαρό λόγο για νομοθέτηση. Η μη νομοθετημένη γενική αρχή ενέχει τον κίνδυνο της οπισθοχώρησης εκ μέρους των δικαστηρίων, όπως συνέβη στην *Guinness plc. v. Saunders*¹⁸⁰, όπου έγινε εκ νέου δεκτή η θεωρία της σιωπηρής σύμβασης για αξίωση σε quantum meruit παρά την αυστηρή κριτική κατά της θεωρίας αυτής από τη Βουλή των Λόρδων στις υποθέσεις *United Australia*¹⁸¹ και *Fibrosa*¹⁸².

Πάντως, τα επιχειρήματα κατά της νομοθέτησης συνδέονται με τη φύση και την παράδοση του αγγλικού δικαίου να δρα από υπόθεση σε υπόθεση (*case by case method*) και να οδηγείται σε αποτελέσματα μέσω της συνδρομής της Βουλής των Λόρδων¹⁸³. Η δεύτερη αντίρρηση είναι η αβεβαιότητα και η ασυμφωνία σε σχέση με τις αρχές του δικαίου της αποκατάστασης, όπως εκτέθηκε ανωτέρω. Λόγω του γεγονότος ότι, όπως κατέστη σαφές από τα προηγούμενα, το πεδίο αυτό του δικαίου αναγνω-

175. 1980, 1 WLR, 277. Ομοίως και οι λόρδοι Salmon και Keith.

176. 1985, A.C. 686, 708.

177. Λόρδοι Reid (*Beswick v. Beswick*, 1968, A.C. 58,72, *Myers v. D.P.P.*, 1965, A.C., 1001, 1022), Devlin (*The Judge*, 1979, 12-13), Wilberforce (*Photo Productions Ltd v. Securicor*, 1980, A.C. 827) Bridge (*D.& F. Estates Ltd. v. Church Commissioners*, 1989, A.C. 177,207, *Murphy v. Brentwood D.C.*, 1990, 2 All ER, 908,931).

178. 1990, 2 All ER, 908,912, 923-4.

179. *J. Beatson*, Should there be legislative development of the Law of Restitution? σε: A. Burrows, *Essays on the Law of Restitution*, Clarendon Press Oxford, 1991, 280 επ.

180. 1990, 2 AC 663.

181. *United Australia Ltd v. Barclays Bank Ltd*, 1941, AV 1 (HL).

182. 1943, AC 32.

183. *J. Beatson*, Should there be legislative development of the Law of Restitution? σε: A. Burrows, *Essays on the Law of Restitution*, Clarendon Press Oxford, 1991, 280 επ.

ρίστηκε πρόσφατα¹⁸⁴, διαπιστώνονται επικαλύψεις με άλλα πεδία του δικαίου. Υπάρχουν επίσης, λόγοι που σχετίζονται με την αμφίβολη αποτελεσματικότητα που έχει η νομοθεσία στο common law, καθώς φαίνεται ότι θέτει σε κίνδυνο την τεχνική της ευέλικτης επιλογής δικαίου και της ανάπτυξης μέσω της εμπειρίας για τον τρόπο λειτουργίας μιας αρχής¹⁸⁵. Ο λόρδος Reid σε ομιλία του ανέφερε¹⁸⁶: «Αν σκέφτεστε με προοπτική μηνών, αναζητείτε μια στιγμιαία λύση στα προβλήματά σας και δεν σας ενδιαφέρει εάν θα προσαρμοστεί ορθώς, στοχεύστε στη νομοθεσία. Αν σκέφτεστε με προοπτική δεκαετιών, προτιμάτε τη μεθοδική ανάπτυξη και πιστεύετε στην παλιά παροιμία «περισσότερη σπουδή, λιγότερη ταχύτητα», τότε παραμείνате πιστοί στο common law». Μια ακόμα κριτική για τη νομοθεσία αποτελεί η τάση των σύγχρονων νομοθετικών διατάξεων στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου να μη δίδουν λύσεις στα δύσκολα ζητήματα, διατυπώνοντας ευρείες και γενικές αρχές.

3. Διαπιστώνεται περαιτέρω, ότι η έλλειψη νομοθετικής πρόβλεψης και ρύθμισης από το αγγλικό δίκαιο του αδικαιολόγητου πλουτισμού δημιουργεί προβλήματα, καθώς ανακύπτει η ανάγκη ειδικής νομικής θεμελίωσης της αξίωσης¹⁸⁷. Οι θεωρητικοί του δικαίου¹⁸⁸ στην προσπάθειά τους

184. *J. Dawson*, Unjust Enrichment, 1951, 39-40.

185. *J. Stone*, Precedent and Law, 1985, 31, *P. Atiyah*, Common Law and Statute Law, 1985, 48 MLR, 1.

186. “If you think in months, want an instant solution for your problems and do not mind that it will not wear well, then go for legislation. if you think in decades, prefer orderly, growth and believe in the old proverb “more haste less speed”, then stick to the common law”, 1972, J.S.P.T.L. 22, 28.

187. *Κ. Φουρκιώτη*, Η *condictio indebiti*, 5, *Μ. Σταθόπουλου*, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, 17 επ.

188. *K. Barker*, Unjust Enrichment: Containing the Beast, 1995, 15 OJLS, 457-475, *του ιδίου*, Understanding the Unjust Enrichment Principle in Private Law: a study of the concept and its reasons σε: *J. Neyers-M. McInnes-S. Pitel*, Oxford Hart Publishing, 2004, 79-110, *του ιδίου*, Theorising Unjust Enrichment Law-Being realist(ic)?, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 26, No. 3, 2006, 609-626, *A. Botterel*, Property, Corrective Justice, and the Nature of the Cause of Action in Unjust Enrichment, 2007, 20 Can J L & Juris 275-295, *A. Drassinower*, Unrequested Benefits in the Law of Unjust Enrichment, 1998, 48 U Toronto LJ, 459-488, *T. Hang Wu*, Natural obligations and the common law of Unjust Enrichment, Oxford University Commonwealth Law Journal, 2006, 133-156, *D. Klimchuk*, Unjust Enrichment and Corrective Justice: *J. Neyers, M. McInnes and St. Pitel* (n 4) 111-137, The Structure and Content of the Right to Restitution for Unjust Enrichment, 2007, 57 U Toronto L J 661-684, *A. Kull*, Restitution’s Outlaws, Chicago-Kent Law Review, Vol. 78, 2003, 17-32, *J. Nadler*, What right does Unjust Enrichment Law protect?, Oxford Journal of Legal Studies, Vol. 28, No.2, 2008, 245-275, *C. Rotherham*, Unjust Enrichment and the Autonomy of Law: Private Law as Public

να προσδιορίσουν την αρχή του δικαιώματος (principle of right¹⁸⁹) και τα θεμέλια του αδικαιολόγητου πλουτισμού έχουν εστιάσει την προσοχή τους στο ερώτημα κατά πόσον ο αδικαιολόγητος πλουτισμός εντάσσεται σε αυτό που οριζόταν από τον Αριστοτέλη ως επανορθωτική δικαιοσύνη¹⁹⁰. Η αρχή του αδικαιολόγητου πλουτισμού γίνεται αντιληπτή από τους μελετητές του αγγλικού δικαίου με τρεις τρόπους¹⁹¹. Πρώτον, σύμφωνα με την αρχή του Αριστοτέλη περί δικαιοσύνης, θεωρούμενη ότι παρέχει επανόρθωση, όπου νόμιμοι κανόνες παράγουν άδικα αποτελέσματα υπό συγκεκριμένες συνθήκες. Δεύτερον, ως «νομική αρχή» (legal principle) που ενσωματώνει ένα ευρύ ιδανικό δικαιοσύνης, από την οποία τα δικαστήρια μπορούν να συνάγουν λύσεις σε συγκεκριμένα προβλήματα. Τέλος, απλώς ως νομική βάση για την επίλυση υποθέσεων αποκατάστασης. Υπό τον ΑΚ τέτοιες προσπάθειες είναι περιττές, δεδομένου ότι λόγος ισχύος της αξίωσης είναι ο ίδιος ο νόμος. Συνεπώς, δεν υπάρχει ζήτημα νομικής θεμελίωσης¹⁹², παρά μόνο θέμα αναζήτησης της ratio legis, όπως σε κάθε διάταξη νόμου¹⁹³. Ο ίδιος ο τίτλος του Κεφαλαίου του ΑΚ («Αδικαιολόγητος πλουτισμός») αποδίδει με επιτυχία τον πυρήνα, γύρω από τον οποίο στρέφεται η όλη ρύθμιση και είναι η ανάγκη να εξισώνονται ανισότητες που προκλήθηκαν από περιουσιακές μεταβολές¹⁹⁴.

4. Όπως προαναφέρθηκε, τα τέσσερα στάδια που αποτελούν πλέον τη θεμελιώδη δομή αντίληψης μιας αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού στο αγγλικό δίκαιο είναι¹⁹⁵ εάν έχει καταστεί ο εναγόμενος πλουσιότερος, εάν επήλθε ο πλουτισμός με δαπάνη του ενάγοντος, εάν ο πλουτισμός

Morality, *The Modern Law Review*, Vol.61, 1998, 580-588, *L. Smith*, Restitution: The Heart of Corrective Justice, 2001, 79 *Texas L R* 2115-2175, *St. Smith*, The structure of Unjust Enrichment Law: is Restitution a right or a remedy?, *Loyola of Los Angeles Law Review*, Vol. 36, 2003, 1037-1062, *Pr. Saprai*, Weinrib on Unjust Enrichment, *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, Vol.24, 2011, 183-204, *E. Weinrib*, *The Idea of Private Law* (Harvard University Press, Cambridge, MA 1995, 140-141.

189. *J. Nadler*, What right does Unjust Enrichment Law protect?, *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 28 No.2, 246.

190. Αριστοτέλη, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1132B5-20.

191. *P. Birks*, An Introduction to the Law of Restitution, 1989, 18-25, *A. Kull*, Rationalizing Restitution, 83 *Cal.L.Rev.*, 1995, 1191, 1196.

192. *Απ. Γεωργιάδη-Μ. Σταθόπουλου*, Αστικός Κώδιξ, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας Δίκαιο και Οικονομία, 568.

193. *Ν. Γιαννιού*, 51 επ., *Λ. Κοτσίρη*, 24 επ.

194. *Απ. Γεωργιάδη-Μ. Σταθόπουλου*, Αστικός Κώδιξ, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας Δίκαιο και Οικονομία, 568.

195. *A. Burrows - E. McKendrick - J. Edelman*, *Cases and Materials on the Law of Restitution*, 3rd ed., Oxford University Press, 2006, 71.

ήταν αδικαιολόγητος και εάν υπάρχουν ενστάσεις¹⁹⁶. Εάν τα τρία πρώτα ερωτήματα απαντώνται καταφατικά και το τέταρτο αρνητικά, ο εναγόμενος θα υποχρεούται σε αποκατάσταση. Όμως και στο ελληνικό δίκαιο, σύμφωνα με τη διάταξη του 904 παρ. 1 εδ. α' ΑΚ, για τη γέννεση της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού πρέπει να συντρέχουν αθροιστικά οι ακόλουθες προϋποθέσεις: πλουτισμός ενός προσώπου, ο πλουτισμός αυτός να επήλθε «από την περιουσία ή με ζημία» ενός άλλου προσώπου, να υπάρχει αιτιώδης συνάφεια ανάμεσα στον πλουτισμό του ενός και στην επιβάρυνση της περιουσίας του άλλου και ο πλουτισμός αυτό να επήλθε χωρίς νόμιμη αιτία¹⁹⁷. Είναι προφανής η αντιστοιχία των προϋποθέσεων γένεσης της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού στα δύο συστήματα δικαίου. Παρατηρείται ότι η βασική λειτουργία της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού του αγγλικού δικαίου μπορεί να περιγραφεί εν πολλοίς με τους ίδιους όρους, όπως η αξίωση του ελληνικού δικαίου. Εξάλλου, η σύλληψη της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού, όπως είχε διατυπωθεί από τους Goff και Jones και απαιτεί «πρώτον, ότι ο εναγόμενος έχει πλουτίσει με τη λήψη ενός κέρδους, δεύτερον, ότι έχει πλουτίσει στην έκταση που αναγνωρίζεται με δαπάνη του ενάγοντος και τρίτον, ότι θα ήταν άδικο να του επιτραπεί να διατηρήσει το κέρδος» δεν απέχει από το λεκτικό του άρθρου 904 ΑΚ ότι ένα πρόσωπο έχει καταστεί πλουσιότερο αδικαιολόγητα μέσω των περιουσιακών στοιχείων ενός άλλου. Διαπιστώνεται, δηλαδή, ουσιαστική συγγένεια του ελληνικού δικαίου του αδικαιολόγητου πλουτισμού προς το αγγλικό δίκαιο, παρά την ανεξάρτητη εξέλιξη του πρώτου από το δεύτερο. Αποτελεί και αυτή απόδειξη για το γεγονός ότι οι βαθύτερες ρίζες του θεσμού, ο λόγος της επιβολής του δεν βρίσκεται στην ιστορική παράδοση, αλλά σε κοινωνικές ανάγκες που απαιτούν τη ρύθμιση αυτή. Στις κοινωνικές αυτές ανάγκες ανάγεται

196. *Banque Financiere de la Cite v. Parc Battersea Ltd.*

197. *Μ. Σταθόπουλου* σε: Απ. Γεωργιάδη-Μ. Σταθόπουλου, *Αστικός Κώδιξ*, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας *Δίκαιο και Οικονομία*, 1982, 594, ΑΠ 1325/2012 (ΝΟΜΟΣ), 1899/2011 (ΝΟΜΟΣ), 1351/2011 (ΧρΙΔ 2012, 261), 1316/2011 (ΝΟΜΟΣ), 917/2011 (ΝΟΜΟΣ), 589/2011 (ΝΟΜΟΣ), 1188/2010 (ΝΟΜΟΣ), 658/2009 (ΧρΙΔ 2009, 35), 343/2009 (ΕΕμπΔ 2008, 868), 305/2009 (ΝΟΜΟΣ), 749/2008 (Δ/νη 2010, 765), 1725/2005 (ΝΟΜΟΣ), 1238/2005, 725/2004 (ΝΟΜΟΣ), 828/2003 (ΝΟΜΟΣ), 813/2002 (ΔΕΕ 2003, 834), 673/1999 (Δ/νη 2000, 436), 531/1994 (Δ/νη 1996, 81), 1027/1987 (ΕΕΝ 1988, 530), ΕφΑθ 6565/2008 (ΝΟΜΟΣ), 1932/2011 (Αρμ 2012, 948), 4279/2007 (Δίκη 2008, 393), 3553/1998 (NoB 1999, 65), 3552/1998 (NoB 1999, 65), 7296/1995 (Δ/νη 1995, 1259, ΑρΧΝ 1996, 443), 206/1988 (Δ/νη 1990, 384), 8932/1986 (Αρμ 1987, 939), 1072/1980 (Αρμ 1980, 953), ΕφΘεσ 2743/2009 (Αρμ 2010, 504), 564/1993 (Αρμ 1993, 725), ΕφΠειρ 589/2011 (ΕφΑΔ 2012, 137), 192/2006 (ΠειρΝομ 2006, 280), 45/1992 (ΠειρΝομ 1992, 44), ΠΠρΘεσ 23451/1998 (Αρμ 1999, 802), Π. Κορνηλάκη, 394.

κυρίως η υιοθέτηση γενικής αρχής, η οποία αυτοτελώς παρατηρείται και στα δύο συστήματα δικαίου¹⁹⁸.

5. Πάντως, πρέπει να επισημανθεί ότι, όπως προαναφέρθηκε, οι προβλέψεις της αγγλικής θεωρίας αποτελούν γενικές οδηγίες για τη συμπεριφορά των δικαστηρίων, αρχές και όχι κανόνες επιδεκτικούς άμεσης και ευθείας εφαρμογής σε κάθε υπόθεση, όπως συμβαίνει στο ελληνικό δίκαιο¹⁹⁹. Αντί γι' αυτό, απλώς δίδουν στο δικαστήριο μια ιδέα της κατεύθυνσης που πρέπει να ακολουθήσουν για να αναπτύξουν τους ειδικούς κανόνες που θα προκύψουν από τη νομολογία. Στο ελληνικό δίκαιο, μέσω της πρόβλεψης του άρθρου 904 ΑΚ, ότι ο εναγόμενος έχει αποκτήσει πλουτισμό, «από την περιουσία» ή «με ζημία άλλου», «χωρίς νόμιμη αιτία», εξειδικεύει τα βασικά συστατικά μιας αξίωσης πλουτισμού, προκειμένου τα δικαστήρια να την εφαρμόζουν ευθέως σε κάθε υπόθεση. Η επίκληση της δικαιοσύνης και της επιείκειας αποκτά συγκεκριμένο περιεχόμενο και αξία κατευθυντήριας οδηγίας για τα δικαστήρια μόνο κατά το μέτρο της ειδικώς κρινόμενης περίπτωσης. Μπορεί να υποστηριχθεί ότι υπάρχει διαφορά όταν κανείς ξεκινάει από τη νομοθετημένη αρχή και δεν εφαρμόζει αναλογικά σε μεμονωμένες υποθέσεις²⁰⁰, αλλά ακόμη κι αν αυτό γίνεται δεκτό²⁰¹, τουλάχιστον ο τρόπος που η νομοθετική ευχέρεια ασκείται, δεν διαφέρει σημαντικά από τον τρόπο που λειτουργεί ένα μη νομοθετικά καταστρωμένο, αλλά νομολογιακά διαπλασμένο σύστημα.

6. Έχει τεθεί πάντως και στο αγγλικό δίκαιο το ζήτημα εάν πρέπει στο δίκαιο του αδικαιολόγητου πλουτισμού να καθιερωθούν ποικίλοι διακριτοί τύποι ή αρκεί η ύπαρξη μιας γενικής αρχής²⁰².

Μια γενική αρχή έχει το πλεονέκτημα να καλύπτει μη προβλέψιμες ανάγκες, ενώ έχει το μειονέκτημα ότι πρέπει να ισορροπήσει αντιθετικά κριτήρια για να περιορίσει ή να διευκρινίσει το πεδίο εφαρμογής της. Από την άλλη πλευρά, ένα τυπολογικό σύστημα περιπτώσεων αδικαιολόγητου πλουτισμού -«ειδικά ένδικα μέσα σε ιδιαίτερες υποθέσεις του τι μπορεί να ταξινομηθεί ως αδικαιολόγητος πλουτισμός», όπως ο λόρδος

198. Μ. Σταθόπουλου, Αξίωσις αδικαιολογήτου πλουτισμού: θεμελιώδεις αρχαί - προϋποθέσεις - εφαρμογή, 1972, 12.

199. Μ. Σταθόπουλου, Αξίωσις αδικαιολογήτου πλουτισμού: θεμελιώδεις αρχαί - προϋποθέσεις - εφαρμογή, 1972, 12.

200. I. Spry, *Equitable Remedies*, 3rd ed., 2007, 1.

201. Αντίθετα βλ. J. Beatson, *The Use and Abuse of Unjust Enrichment*, 1991, 247, 250.

202. (D.50,17,206): «lure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletioem».

Diplock το έθεσε²⁰³- είναι πιθανόν να αποδειχτεί πολύ περιορισμένο μακροπρόθεσμα και εντέλει να εξαρτάται από προεκτάσεις κατ' αναλογία και, ενδεχομένως, από νομοθετική διόρθωση ή δικαστική επέμβαση. Παρατηρείται ότι ειδική αξίωση, προσανατολισμένη στις διαφορές εκείνων μόνο των περιπτώσεων πλουτισμού, τις οποίες σκοπεύει να καλύψει, προσλαμβάνει συνήθως διαφορετικό χαρακτήρα από εκείνον, τον οποίο θα είχε γενική αξίωση, εναρμονισμένη προς το σύνολο των περιπτώσεων αδικαιολόγητου πλουτισμού. Λύση συγκεκριμένης περίπτωσης που δίδεται από τη σκοπιά της ειδικής αξίωσης είναι δυνατόν να είναι διαφορετική από εκείνη, που θα επιβαλλόταν υπό καθολικότερη θεώρηση εντός του ευρέος πλαισίου της γενικής αξίωσης²⁰⁴. Πάντως, ακόμη και εκεί, όπου ένα σύστημα βασίζεται κυρίως στον γενικό του θεμελιώδη κανόνα, όπως ο Ελληνικός Αστικός Κώδικας, οι αποφάσεις των δικαστηρίων και οι ακαδημαϊκές συζητήσεις καλούνται να τις ερμηνεύσουν. Οι εκάστοτε κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις βρίσκουν έκφραση στο ισχύον δίκαιο μέσα από γενικές ρήτρες, όπως αυτή του άρθρου 904 ΑΚ και τις αόριστες νομικές έννοιες που αναγκαία χρησιμοποιούν οι γενικές ρήτρες (π.χ. νόμιμη αιτία²⁰⁵). Όπως επισημαίνει ο Σταθόπουλος, τυχόν εγκατάλειψη της γενικής ρήτρας, στην οποία υπάγονται ενιαία όλες οι περιπτώσεις σημαίνει και περιορισμό αυτής της κοινωνικής ευαισθησίας. Η περιπτωσιολογική μόνο πρόβλεψη ειδικών αγωγών επιστροφής αδικαιολόγητου πλουτισμού δημιουργεί αίσθημα περισσότερης ασφάλειας σ' αυτούς που αποκτούν τον πλουτισμό και η ενιαία ρύθμιση επιχειρεί να μην πλήττει την ασφάλεια αυτή μέσω της παράθεσης και εξειδίκευσης των προϋποθέσεων της αξίωσης, καθώς και της επικουρικότητας της αξίωσης και της αμεσότητας του πλουτισμού²⁰⁶. Τα ως άνω πάντως δεν σημαίνουν ότι δεν είναι χρήσιμη η διαμόρφωση διάφορων τύπων εφαρμογής της γενικής ρήτρας, για τη διευκόλυνση της πράξης και την ακριβέστερη αντίληψη του συγκεκριμένου περιεχομένου αυτής, όπως συμβαίνει με την προεκτεθείσα ρύθμιση του άρθρου 904 παρ. 1 εδ. Β' ΑΚ.

Σε κάθε περίπτωση, οι Zweigert και Kötz θεωρούν ότι «δεν πρέπει να συ-

---

203. Orakpo v. Manson Investment Ltd., (1978) A.C. 95, 104.

204. Μ. Σταθόπουλου, Αξίωσις αδικαιολόγητου πλουτισμού: θεμελιώδεις αρχαί - προϋποθέσεις - εφαρμογή, 1972, 27, Γενικά για την υπεροχή της ενιαίας αξίωσης και από άποψη νομοθετικής πολιτικής βλ. Μ. Σταθόπουλου, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 1998, 51 επ.

205. Βλ. κατωτέρω, παρ. 5.

206. Μ. Σταθόπουλου, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 1998, 16 επ.

μπεραίνονται πολλά από τις προφανείς διαφορές»²⁰⁷. Το αγγλικό δίκαιο, έχει υιοθετήσει γενικές ρήτρες στη θέση των διαφορετικών τύπων αγωγών που είχαν αποκαταστατική λειτουργία και πρέπει τώρα να ενεργήσει για την αποκρυστάλλωση τους, ώστε να είναι εφαρμοστέες σε κάθε περίπτωση. Πάντως και στο ελληνικό δίκαιο δικαστές και συγγραφείς καλούνται να ερμηνεύσουν τη γενική ρήτρα. Παρά τις διαφορές ανάμεσα στο δίκαιο πλουτισμού στην Ελλάδα και στο δίκαιο της αποκατάστασης στο αγγλικό δίκαιο, οι γενικοί κανόνες έχουν υπερισχύσει και αποσαφηνίζονται μέσω της νομολογίας.

---

207. *K. Zweigert - H. Kötz, An Introduction to Comparative Law*, μετάφραση T. Weir, Oxford University Press, 3rd ed., 1998, 565.

§ 3. Το ζήτημα της επικουρικότητας της αξίωσης

I. Σε σχέση με το δίκαιο των συμβάσεων

1. Η κρατούσα στη ελληνική θεωρία²⁰⁸ και νομολογία²⁰⁹ γνώμη απαντά θετικά στο ζήτημα της επικουρικότητας της αξίωσης σε σχέση με τις συμβάσεις. Η αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού, υποστηρίζεται, έχει επιβοηθητικό απλώς χαρακτήρα, με την έννοια ότι χορηγείται από τον νόμο μόνο όταν δεν υπάρχει ανάμεσα στα ίδια πρόσωπα και βάσει των ίδιων πραγματικών περιστατικών άλλη αξίωση που να πηγάζει από σύμβαση²¹⁰. Αποτελεί το *ultimum remedium* για την αποκατάσταση της ισορροπίας που έχει διαταραχθεί από τη χωρίς ουσιαστική δικαιολογία περιουσιακή μετακίνηση²¹¹. Σύμφωνα λοιπόν με τη γνώμη αυτήν, η αγωγή από αδικαιολόγητο πλουτισμό τόσο από ουσιαστική όσο και

208. Π. Ζέπου, *Ενοχικόν Δίκαιον*, 692, Π. Φίλιου, *Ενοχικό Δίκαιο-Ειδικό Μέρος* 1, 487-8, σημ. 22, II/12-3, 170-1, του ιδίου, II/14, παρ. 141 Δ.

209. ΑΠ 1057/2011 (ΝΟΜΟΣ), 653/2011 (NoB 2011, 2121), 361/2010 (ΕφΑΔ 2011, 949), 343/2009 (ΕΕμπΔ 2009, 868), 923/2007 (ΧρΙΔ 2008, 30), 1881/2005 (Δ/νη 2006, 512), 104/2003 (NoB 2003, 1631), 1590/2002 (NoB 2003, 1205), 568/2002 (Αρμ 2002, 1174), 712/2001 (Δ/νη 2002, 762), 1404/2000 (ΧρΙΔ 2001, 371), 708/2000 (ΔΕΝ 2001, 227), 102/1998 (Δ/νη 1990, 587), 1322/1996 (ΕΕΝ 1998, 317), 516/1996 (ΕΕΝ 1997, 649), 531/1994 (Δ/νη 1996, 81), 1369/1993 (Δ/νη 1995, 304), 1015/1993 (Δ/νη 1994, 1358), 475/1989 (ΕΕΝ 1990, 143), 1567/1983 (NoB 1984, 1354), 890/1982 (NoB 1983, 156), 318/1969 (NoB 17/1969), ΣτΕ 318/2012 (ΝΟΜΟΣ), 839/2012 (ΝΟΜΟΣ), 3710/2010 (ΝΟΜΟΣ), 3544/2010 (ΝΟΜΟΣ), 2370/2009 (ΝΟΜΟΣ), ΕφΑΘ 5617/2007 (Δ/νη 2008, 1523), 9561/2005 (Δ/νη 2007, 1715), 9136/2005 (Δ/νη 2009, 1117), 115/2004 (ΔΕΕ 2004, 684), 6042/2003 (Δ/νη 2004, 590), 2976/2001 (ΔΕΕ 2001, 1158), 838/2001 (Δ/νη 2001, 921), 5615/1994 (NoB 1996, 210), 8350/1993 (NoB 1994, 86), 9613/1989 (ΑρχΝ 1991, 24), 1712/1989 (NoB 1990, 1445), 10119/1988 (Δ/νη 1989, 1182), ΔΕφΑΘ 3123/2010 (Δ/νη 2011, 1461), 1465/2009 (ΝΟΜΟΣ), 1380/2009 (ΝΟΜΟΣ), 651/2000 (ΔιΔικ 2000, 1253), 812/2000 (ΔιΔικ 2000, 1257), ΕφΘεσ 2367/2001 (ΕπΕμπΔ 2001, 549), 838/2001 (Δ/νη 2001, 1317), 810/2000 (Αρμ 2001, 819), 2744/1999 (ΝΟΜΟΣ), 2643/1998 (ΔΕΕ 1999, 92), 2111/1996 (Αρμ 1996, 1323), 1490/1998 (ΝΟΜΟΣ), 2149/1990 (Αρμ 1991, 247), 1110/1982 (Αρμ 1984, 811), 1520/1980 (Αρμ 1981, 111), ΕφΠατρ 990/1998 (ΔΕΕ 1999, 432), ΠΠραΘ 634/2010 (ΝΟΜΟΣ), ΔΠραΘ 5903/1997 (ΔιΔικ 1997, 953), 7982/1996 (Δ/νη 1998, 1204), ΠΠρΘεσ 2744/1999 (Αρμ 2000, 198), 951/1990 (Δ/νη 1991, 1108), 191/1982 (Αρμ 1982, 283).

210. Απόλυτη επικουρικότητα της αξίωσης, Π. Κορνηλάκη, *Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο*, 2002, 387.

211. Αστ. Γεωργιάδη, *Ενοχικό δίκαιο*, 1993, σελ. 347-348.

από δικονομική άποψη²¹², έχει επιβοηθητικό ή επικουρικό χαρακτήρα και μπορεί να ασκηθεί αν λείπουν οι προϋποθέσεις της αγωγής από σύμβαση εκτός αν θεμελιώνεται σε πραγματικά περιστατικά διαφορετικά ή πρόσθετα από εκείνα στα οποία στηρίζεται η αγωγή από τη σύμβαση²¹³. Έτσι, εάν η αγωγή στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά με εκείνα στα οποία θεμελιώνεται η αγωγή από σύμβαση, είναι αβάσιμη, αφού ο ενάγων δύναται να ασκήσει τις αξιώσεις του από αυτές και δεν μπορεί να προσφύγει στην επικουρική αγωγή του αδικαιολόγητου πλουτισμού²¹⁴. Δεν συγχωρείται δηλαδή έστω κι επικουρικός (δικονομικός) ασκούμενη, εφόσον στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά, στα οποία στηρίζεται η αγωγή από τη σύμβαση²¹⁵.

Ανεξάρτητα όμως από την επικουρικότητα ή όχι της ουσιαστικής αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού, η επικουρικότητα αυτή δεν εμποδίζει την επικουρική άσκηση της αγωγής για την περίπτωση απόρριψης της πρώτης βάσης της αγωγής για την εξυπηρέτηση της αρχής της οικονομίας της δίκης και δαπάνης και να διατάσσεται απόδειξη και για την επικουρική βάση²¹⁶.

Όπως έχει κριθεί από τη νομολογία, ο επικουρικός χαρακτήρας της αξίωσης του αδικαιολόγητου πλουτισμού επιβάλλεται στην περίπτωση που η αξίωση εκπορεύεται από σύμβαση, ώστε ο εναγόμενος να μη στερηθεί τη δυνατότητα να αντιτάξει κατά του ενάγοντος τις ενστάσεις, που έχει από τη συμβατική σχέση²¹⁷. Κατά συνέπεια, η άσκηση της αξίωσης βάσει του

212. ΑΠ 1647/2002 (ΕΕργΔ 2003, 748), 813/2002 (ΔΕΕ 2003, 834), 475/1989 (ΕΕΝ 1990, 143), Εφαθ 2976/2001 (ΔΕΕ 2001, 1158), 6089/2000 (ΕΕργΔ 2001, 807).

213. ΑΠ 585/2006 (ΔΕΕ 2006, 942), 104/2003 (ΝοΒ 2003, 1631), 577/1994 (ΝΟΜΟΣ), 532/1994 (ΝΟΜΟΣ), 531/1994 Δ/νη 1996, 81), 890/1982 (ΝοΒ 31, 1156), Εφαθ 8570/2007 (Δ/νη 2008, 930), Εφθεσ 1490/1998 (ΝΟΜΟΣ), ΠΠρθεσ 24446/1999 (Αρμ 1999, 1530).

214. ΑΠ 866/2010 (ΝΟΜΟΣ), 863/2010 (ΝΟΜΟΣ), 493/2010 (ΝΟΜΟΣ), 2144/2009 (ΧρΙΔ 2011, 104), ΔΕφαθ 2326/2009 (ΝΟΜΟΣ), 2323/2009 (ΝΟΜΟΣ), 814/2009 (ΝΟΜΟΣ), ΕφΠατρ 744/2007 (ΝΟΜΟΣ), 521/2008 (ΝΟΜΟΣ), ΠΠρΑθ 60/2010 (ΝΟΜΟΣ), ΔΠρΑθ 5909/2008 (ΕΔΚΑ 2009, 463).

215. ΑΠ 306/2009 (ΝΟΜΟΣ), 585/2006 (ΔΕΕ 2006, 942), 104/2003 (ΝοΒ 2003, 1631), 222/2003 (Δ/νη 2004, 475), 708/2000 (ΝΟΜΟΣ), 1369/1999 (ΕΕργΔ 2000, 1016), 890/1982 (ΝοΒ 1983, 1156).

216. Β. Βαθρακοκοίλη, Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, υπ' αρ. 904, σελ. 1180, ΑΠ 813/2002 (ΔΕΕ 2003, 834), 1802/2001 (ΔΕΕ 2002, 605), 1351/2001 (Δ/νη 2003, 753).

217. ΑΠ 139/1991 (ΕΕΝ 1992, 90), 475/1989 (ΕΕΝ 1990, 143), 1567/1983 (ΝοΒ 1984, 1354), Εφαθ 8350/1993 (ΝοΒ 1994, 1986).

άρθρου 904 προϋποθέτει κατ' αρχήν άκυρη δικαιοπραξία²¹⁸. Αν ο πλουτισμός επήλθε εξαιτίας της ακυρότητας της σύμβασης, πρέπει για το ορισμένο της σχετικής αγωγής να αναφέρονται σε αυτήν τα περιστατικά που συνεπάγονται την ακυρότητα της εν λόγω σύμβασης, αλλιώς η αγωγή είναι άοριστη²¹⁹. Αν όμως η βάση της αγωγής από αδικαιολόγητο πλουτισμό σωρεύεται κατά δικονομική επικουρικότητα (άρθρο 219 ΚΠολΔ), υπό την ενδοδιαδικαστική αίρεση της απόρριψης της κύριας βάσης αυτής από τη σύμβασης, αρκεί για την πληρότητα της πιο πάνω επικουρικής βάσης να γίνεται απλή επίκληση της ακυρότητας της σύμβασης, χωρίς να απαιτείται να αναφέρονται και οι λόγοι στους οποίους οφείλεται η

218. Γ. Μπαλή, Γενικά Αρχαί, παρ. 65, ΑΠ 82/2013 (ΝΟΜΟΣ), 4558/2012 (ΝΟΜΟΣ), 754/2012 (ΝΟΜΟΣ), 5/2012 (ΝΟΜΟΣ), 1615/2011 (ΝΟΜΟΣ), 1548/2011 (ΝΟΜΟΣ), 1378/2011 (ΝΟΜΟΣ), 1057/2011 (ΝΟΜΟΣ), 1033/2011 (ΝΟΜΟΣ), 680/2011 (ΝΟΜΟΣ), 653/2011 (NoB 2011, 2121), 390/2011 (NoB 2012, 57), 191/2011 (ΝΟΜΟΣ), 1719/2010 (ΝΟΜΟΣ), 1135/2010 (ΝΟΜΟΣ), 361/2010 (ΝΟΜΟΣ), 343/2009 (ΕΕμπΔ 2009, 868), 1225/2008 (ΝΟΜΟΣ), 1150/2007 (ΝΟΜΟΣ), 2015/2006 (ΝΟΜΟΣ), 425/2004 (ΔΕΕ 2005, 214), 828/2003 (ΝΟΜΟΣ), 760/2003 (ΕΕργΔ 2004, 1373), 813/2002 (ΔΕΕ 2003, 834), 1531/1997 (ΕΠΙΘΙΚΑ 1998, 1124), 588/1990 (Δ/νη 1991, 119), 529/1990 (ΔΕΝ 1991, 578), 701/1989 (ΕΕργΔ 1990, 589), 34/1988 (ΕΕργΔ 1989, 255), 254/1971 (NoB 1971, 1991), 786/1982 (NoB 1982, 671), 541/1978 (NoB 1979, 387), ΟΛΑΠ 3/2004 (Δ/νη 2004, 385), 23/2003 (NoB 2003, 1616), ΣτΕ 4558/2012 (ΝΟΜΟΣ), Εφαθ 2941/2008 (Δ/νη 2008, 1106), 8300/2006 (Δ/νη 2007, 876), 9135/2005 (Δ/νη 2008, 869), 6806/2003 (Δ/νη 2008, 916), 9552/2001 (Δ/νη 2003, 237), 6063/2001 (Δ/νη 2002, 242), 7120/2000 (Δ/νη 2002, 1460), 7425/1998 (Δ/νη 1999, 1187), 2577/1998 (Δ/νη 1999, 425), 6620/1991 (Δ/νη 1993, 132), 9795/1989 (NoB 1990, 646), 14073/1988 (NoB 1989, 262, Αρμ 1989, 438), 11825/1987 (Δ/νη 1990, 589), 3870/1986 (ΕΕργΔ 1986, 902), 3395/1986 (Αρμ 1987, 114), 1072/1980 (Αρμ 1980, 953), 4277/1977 (Αρμ 1979, 517), 2229/1977 (Αρμ 1977, 642), 669/1976 (Αρμ 1976, 576), ΕφΘεσ 2516/1995 (Δ/νη 1997, 926), 1519/1977 (Αρμ 1978, 220), ΔΕφαθ 1498/2011 (ΝΟΜΟΣ), 1126/2011 (ΝΟΜΟΣ), 58/2011 (ΝΟΜΟΣ), 1595/2000 (Διδικ 2000, 265, ΕΔΚΑ 2001, 227), 1594/2000 (Διδικ 2000, 1264), ΕλΣυν 69/2011 (ΝΟΜΟΣ), ΕφΠειρ 539/2000 (ΠειρΝομ 2000, 343), 499/1981 (ΠειρΝομ 1981, 194), ΕφΠατρ 258/2002 (ΝΟΜΟΣ), ΠΠραθ 2447/2010 (ΝΟΜΟΣ), 634/2010 (ΝΟΜΟΣ), 6245/2007 (ΑρχΝομ 2008, 42), 8342/1996 (NoB 1998, 236), ΠΠρΘεσ 3250/1996 (Αρμ 1996, 561), 2180/1977 (Αρμ 1978, 564). Με τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού αναζητείται και τυχόν προκαταβολή που δόθηκε στο πλαίσιο άκυρης σύμβασης βλ. ΑΠ 653/2011 (NoB 2011, 2121), Εφαθ 399/2012 (ΕΦΑΔ 2012, 718), 1145/2005 (Δ/νη 3006, 607), 7059/2004 (Δ/νη 2005, 847), 6370/2003 (Δ/νη 2004, 249), ΕφΘεσ 1934/1990 (Αρμ 1990, 537), ΜΠρΘεσ/κης 26812/2011 (ΝΟΜΟΣ), 3499/2012 (ΝΟΜΟΣ).

219. Μ. Σταθόπουλου σε: Απ. Γεωργιάδη-Μ. Σταθόπουλου, Αστικός Κώδικς, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας Δίκαιο και Οικονομία, 1982, αρ. 118, ΑΠ 439/1989 (Δ/νη 1990, 1256), 446/1986.

ακυρότητα²²⁰.

Από την άκυρη δικαιοπραξία δεν πηγάζει καμία αξίωση και δεν γεννιέται καμία υποχρέωση, αλλά είναι αξίωση που γεννιέται από το νόμο, *ex lege*, εκ του άρθρου 904 ΑΚ²²¹.

2. Σύμφωνα, ωστόσο, με την αντίθετη άποψη, όπως εκφράστηκε κυρίως από τον Σταθόπουλο, ούτε το γράμμα ούτε ο σκοπός του νόμου δικαιολογούν την επικουρικότητα της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού στο ελληνικό δίκαιο²²². Το άρθρο 904 ΑΚ καθιερώνει αυτοτελή, θεμελιώδη και αυτοδύναμη αξίωση και αντίστοιχη υποχρέωση²²³. Αν παράλληλα συντρέχουν και οι όροι του πραγματικού άλλης διάταξης, θα υπάρχει κατ' αρχήν συρροή των διατάξεων αυτών, εκτός αν η μια από αυτές κριθεί ειδική, οπότε προηγείται η εφαρμογή της λόγω ειδικότητας²²⁴. Κατά της αξίωσης του άρθρου 904 ΑΚ δεν γεννάται όμως θέμα ειδικότητας με άλλη διάταξη, έτσι πρέπει να γίνει δεκτό ότι η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού δεν είναι επικουρική. Αν σε δεδομένη περίπτωση αποκλείεται η εφαρμογή του, αυτό θα είναι συνέπεια όχι του επιβοηθητικού χαρακτήρα αυτής, αλλά της συνδρομής των όρων του πραγματικού μιας άλλης διάταξης²²⁵. Εφόσον συντρέξουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 904 ΑΚ, γεννιέται η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού, ανεξάρτητα από το αν παράλληλα, γεννιέται και άλλη αξίωση από άλλη αιτία, εκτός αν η ύπαρξη αυτή της άλλης αξίωσης (ιδίως από έγκυρη σύμβαση) σημαίνει ότι δεν πληρούνται στη συγκεκριμένη περίπτωση οι προϋποθέσεις του 904

220. ΟΛΑΠ 3/2004 (Δ/νη 2004, 385), 23/2003 (ΕΔΚΑ 2003, 620, ΝοΒ 2004, 1179), ΑΠ 1076/2010 (ΝΟΜΟΣ), 456/2010 (ΝΟΜΟΣ), 305/2010 (ΝΟΜΟΣ), 1041/2009 (ΝΟΜΟΣ), 196/2008 (ΝΟΜΟΣ), 425/2003 (ΝΟΜΟΣ), 23/2003 (ΝοΒ 2003, 1616), 1674/2002 (ΝΟΜΟΣ), 813/2002 (ΔΕΕ 2003, 834), 1802/2001 (ΔΕΕ 2002, 605), 1351/2001 (Δ/νη 2003, 753), 712/2001 (Δ/νη 2002, 762), 732/2000 (ΑρχΝ 2001, 174), ΕφΠειρ 273/2003 (ΔΕΕ 2004, 208), ΕφΠατρ 202/2003 (ΝΟΜΟΣ), ΠΠρΘεσ 16764/2010 (Αρμ 2011, 589). Ομοίως έχει κριθεί και για τις διοικητικές συμβάσεις βλ. ΣτΕ 3234/2011 (ΝΟΜΟΣ).

221. ΟΛΑΠ 3/2004, Ζ. Φασούλα, Θέματα αστικού, εμπορικού, ποινικού δικονομικού δικαίου και γνωμοδοτήσεις, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2004, 650-655, 667-668, 672-679.

222. Π. Κορνηλάκη, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, 388, Μ. Σταθόπουλου σε: Απ. Γεωργιάδη-Μ. Σταθόπουλο, 577.

223. Κ. Γεωργίου, Αδικαιολόγητος πλουτισμός, Αρμ 48, 499-500, Αστ. Γεωργιάδη, Ενοχικό δίκαιο, 1993, σελ. 347-348.

224. Μ. Σταθόπουλου, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, 2004, σελ. 871.

225. Β. Βαθρακοκοίλη, ΕρμΑΚ 2001, σελ. 1179 επ., Αστ. Γεωργιάδη, Ενοχικό Δίκαιο, 1993, σελ. 348-349.

ΑΚ²²⁶ και ιδίως η προϋπόθεση της έλλειψης νόμιμης αιτίας²²⁷. Επί άκυρης δικαιοπραξίας απουσιάζει το νόμιμο έρεισμα του πλουτισμού, ο οποίος για τον λόγο αυτόν πρέπει να αποδοθεί²²⁸.

Σύμφωνα λοιπόν με τη γνώμη αυτήν, η αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού έχει αυτοτέλεια απέναντι στο δίκαιο των συμβάσεων. Η συμβατική αξίωση αποκλείει την αξίωση αδικαιολόγητου πλουτισμού, όχι λόγω επικουρικότητας, αλλά γιατί ο πλουτισμός, στηριζόμενος στη σύμβαση, δεν είναι αδικαιολόγητος. Η βούληση αναπτύσσει τη δικαιολογητική της δύναμη, αν αναγνωρίζεται ως ισχυρή από το δίκαιο (π.χ. η ύπαρξη λόγου ακυρότητας της δικαιοπραξίας κάνει αδικαιολόγητο τον πλουτισμό). Αδικαιολόγητος είναι επίσης ο πλουτισμός κατά το μέρος που δεν καλύπτεται από το περιεχόμενο της σύμβασης και επομένως από τη συμβατική βούληση²²⁹. Η για έναν νόμιμο λόγο ανατροπή της αρχικά ισχυρής δικαιοπραξίας που περιέχει τη δικαιοπρακτική βούληση αίρει τη νόμιμη αιτία του πλουτισμού. Αν όμως η σύμβαση ανατραπεί, εκπίπτει αυτή ως νόμιμη αιτία του πλουτισμού και ο τελευταίος καθίσταται αδικαιολόγητος²³⁰. Η διάταξη έχει αυθυπαρξία απέναντι στο δίκαιο των συμβάσεων και η οποία στοχεύει στην αφαίρεση του πλουτισμού και όχι στην αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε²³¹.

Πρακτικά, βέβαια, η εν λόγω αξίωση, επειδή μ' αυτήν δεν καλύπτεται όλη η ζημία του ενάγοντος, αλλά μόνο στην έκταση που υπάρχει και πλουτισμός και μάλιστα σωζόμενος²³², χρησιμοποιείται συνήθως ως το έσχατο μέσον θεραπείας, δηλαδή επικουρικά από δικονομική άποψη. Όποιος επιθυμεί πάντως μπορεί να προσφύγει κατευθείαν στο ασθενέ-

226. Μ. Σταθόπουλου, 326-7, του ιδίου σε: Απ. Γεωργιάδη-Μ. Σταθόπουλου, Αστικός Κώδιξ, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας Δίκαιο και Οικονομία, 1982, 578, *Αστ. Γεωργιάδη*, Ι, 348, *Απ. Γεωργιάδη*, αρ. 13,14.

227. Μ. Σταθόπουλου σε: Απ. Γεωργιάδη-Μ. Σταθόπουλου, Αστικός Κώδιξ, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας Δίκαιο και Οικονομία, 1982, 577.

228. Αλ. Λιτζερόπουλου, Στοιχεία Ενοχικού Δικαίου, παρ. 257, 379.

229. Έτσι με τις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού αναζητάται το μεγαλύτερο μίσθωμα σε σύμβαση μίσθωσης ή το μεγαλύτερο τίμημα σε σύμβαση πώλησης: ΑΠ 1566/2001 (ΝΟΜΟΣ), 904/2000 (ΝΟΜΟΣ), 1516/1997 (Δ/νη 1998, 582), 1421/1987 (ΕΕΝ 1988, 761), 179/1996 (Δ/νη 1997, 612), ΕφΑθ 10907/1991 (ΑρχΝ 1993, 505), 2709/1986 (ΝοΒ 1986, 880), 1459/1983 (ΝοΒ 1983, 684, 4359/1975, ΕφΘεσ 1089/1994 (Αρμ 1994, 1368), 1984/1980 (Αρμ 1981, 289), 19/1979 (Αρμ 1979, 1009) ΠΠρΠειρ 2709/2001 (Αρμ 2002, 1456).

230. Βλ. κατωτέρω, παρ. 6.

231. Β. Βαθρακοκόιλη, ΕρμΑΚ 2001, 1179.

232. Βλ. κατωτέρω, παρ. 6.

στερο αυτό βοήθημα, εφόσον βέβαια συντρέχουν οι όροι του²³³.

3. Όπως αναφέρθηκε εκτενώς στο προηγούμενο κεφάλαιο, από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, η προσοχή του αγγλικού δικαίου έχει επικεντρωθεί στον διαχωρισμό των εννοιών της σύμβασης και του αδικαιολόγητου πλουτισμού, καθώς έγινε αντιληπτή η δυσκολία να ενταχθεί ο αδικαιολόγητος πλουτισμός στην έννοια της σύμβασης. Παρά το γεγονός ότι πλέον οι έννοιες είναι διαχωρισμένες, σχετίζονται άμεσα. Ο καθηγητής McQueen έγραψε: «ο αδικαιολόγητος πλουτισμός δεν μπορεί να αγνοήσει τη σύμβαση, ούτε η σύμβαση τον αδικαιολόγητο πλουτισμό»²³⁴. Οι δύο έννοιες αλληλεπιδρούν, δεδομένου ότι ζητήματα αδικαιολόγητου πλουτισμού συχνά ανακύπτουν στο πλαίσιο συμβάσεων. Εξάλλου, όπως έχει υποστηριχθεί²³⁵, η αποφυγή του αδικαιολόγητου πλουτισμού έχει αποτελέσει έναν από τους σκοπούς, τις λειτουργίες ή τα αποτελέσματα του αγγλικού δικαίου, εάν ληφθούν υπόψη οι παράγοντες που οδηγούν σε ακύρωση σύμβασης, όπως η απάτη, η πλάνη, η απειλή, η κατάχρηση επιρροής²³⁶. Το δίκαιο των συμβάσεων και του αδικαιολόγητου πλουτισμού αλληλεπιδρούν στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες η αποκατάσταση ζητείται για πληρωμές που έγιναν ως αποτέλεσμα της εσφαλμένης πεποίθησης του δότη περί της εγκυρότητας των συμβατικών υποχρεώσεων²³⁷. Οι περιπτώσεις αυτές θα διερευνηθούν στο οικείο κεφάλαιο περί πλάνης²³⁸.

4. Όπως και το ελληνικό δίκαιο, το αγγλικό δίκαιο απαντά θετικά στο ζήτημα της επικουρικότητας της αξίωσης σε σχέση με τις συμβάσεις. Όπως

233. Δ. Βιδάκη, Στοιχεία αστικού δικαίου, 2006, 164, Μ. Σταθόπουλου σε: Απ. Γεωργιάδη-Μ. Σταθόπουλου, Αστικός Κώδιξ, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλας Δίκαιο και Οικονομία, 1982, 577.

234. H.L. McQueen, Contract, Unjustified Enrichment and Concurrent Liability: a Scots Perspective, 1997 Acta Juridica, 176, F.D. Rose (ed.), Failure of Consideration (Hart Publishing, Oxford, 1997, 199, 207-208.

235. St. Waddams, The relation between Contract and Unjust Enrichment σε P. Giliker, Re-examining Contract and Unjust Enrichment: anglo-canadian perspectives, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2007, 16.

236. S. Waddams, Restitution as part of Contract Law σε A. Burrows (ed.) Essays on the Law of Restitution. Oxford University Press, Oxford 1991, 197, βλ. κατωτέρω, παρ. 5.

237. K. Bracegirdle, Mistake in contract law and in unjust enrichment σε: P. Giliker, Re-examining Contract and Unjust Enrichment: anglo-canadian perspectives, Martinus Nijhof Publishers, Leiden/Boston, 2007, 51.

238. Βλ. κατωτέρω, παρ. 5.

έχει κριθεί νομολογιακά²³⁹, αλλά και από σχολιαστές του δικαίου²⁴⁰, το δίκαιο του αδικαιολόγητου πλουτισμού μπορεί να λειτουργήσει μόνο εν τη απουσία μιας ισχυρής σύμβασης. Αντίθετα, αποκατάσταση δεν είναι διαθέσιμη για πλουτισμούς που αποκτώνται υπό τους όρους μιας έγκυρης σύμβασης. Σε περιπτώσεις, κατά τις οποίες ένα συμβατικό μέρος αποτυγχάνει να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του που απορρέουν από τη σύμβαση, το ένδικο βοήθημα του άλλου μέρους είναι συμβατικό. Η παραβίαση σύμβασης θα αντιμετωπισθεί εκτός του δικαίου του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Συνεπώς, όπου ένας πλουτισμός απονέμεται υπό μία έγκυρη σύμβαση, η αγωγή για επιστροφή πλουτισμού αποκλείεται. Κάποιοι σχολιαστές θεωρούν ότι η ίδια η φύση του θεσμού αποκλείει την εφαρμογή του, όταν υπάρχει σύμβαση που διέπει τη σχέση των μερών²⁴¹, εκφράζοντας την άποψη ότι ο αδικαιολόγητος πλουτισμός διαδραματίζει απλώς έναν επικουρικό ρόλο όπου υπάρχει κενό²⁴². Άλλοι ισχυρίζονται

239. *Goodman v. Pocock*, 1850, 15 QB 576, *Thomas v. Brown*, 1876, 1 QB 714, *Dimskal Shipping Co Ltd v. International Transport Workers Federation*, 1992, 2 AC 152, *Pan Ocean Shipping Co Ltd v. Creditcorp Ltd*, 1994, 1 WLR 161.

240. *J. Beatson*, *The temptation of elegance: concurrence of restitutionary and contractual claims* σε: W. Swadling - G. Jones (eds), *The search for principle: Essays in Honour of Lord Goff of Chieveley*, Oxford University Press, 1999, 143, 161, *του ιδίου*, *Resitution and Contract: Non-Cumul?*, 2000, 1 *Theoretical Inquiries in Law* 83, *P. Birks*, *An Introduction to the Law of Restitution*, Oxford University Press, 1985, 46-7, *του ιδίου*, *Unjust Enrichment*, Oxford University Press, 2nd ed., 2005, 90, *A. Burrows*, *The Law of Restitution*, (Butterworths, 2nd ed., 2002), 323-4, *R. Goff - G. Jones*, *The Law of Restitution*, (sweet & Maxwell, 7th ed.), 2007 54, 496, *C. McLure*, *Failure of Consideration and the boundaries of Restitution and Contract* σε: Degeling-Edelman (eds) *Unjust Enrichment in Commercial Law*, Lawbook Co, 2008, 209, 233, *M. McInnes*, *Unjust factors, juristic reasons and contracts in Anglo-Canadian Law* σε: P. Giliker, *Re-examininng contract and unjust enrichment, anglo-canadian perspectives*, Martimus Nijheff Publishers, Laiden/Boston, 2007, 29, *L. Smith*, *The mystery of "juristic reason"*, 2000, 12 *Supreme Court Law Review*, 237, *St. Smith*, *Concurrent Liability in Contract and Unjust Enrichment: the fundamental breach requirement*, 1999, 115 *Law Quarterly Review* 245, 245, *G. Virgo*, *Failure of Consideration: myth and meaning in the English Law of Restitution* σε: Johnston-Zimmermann (eds), *Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*, 2002, 103, 109.

241. *R. Grantham - C. Rickett*, *On the subsidiarity of Unjust Enrichment*, 2001, 117 *Law Quarterly Review* 273, 291, *των ιδίων*, *Property rights as a legally significant event*, 2003, 62 *Cambridge Law Journal* 717, 742, Johnston and Zimmermann.

242. *J. Dietrich*, *Restitution: a new perspective*, 1998, 29-35, *R. Grantham - D. Rickett*, *On the Subsidiarity of Unjust Enrichment*, 117 *Law Quarterly Review* 273, 2001, 289-293, *J.H. Langbein*, *The later history of Restitution* σε: W.R.Cornish (ed) *Restitution: Past, Present and Future*, 1998, 57-62, 61-2.

ότι η αρχή βασίζεται στην προτεραιότητα του δικαίου των συμβάσεων έναντι του δικαίου του αδικαιολόγητου πλουτισμού²⁴³. Ο αδικαιολόγητος πλουτισμός εξαρτάται από την πλήρη ανάπτυξη του δικαίου των συμβάσεων σε ένα νομικό σύστημα, διότι τότε ανακύπτουν οι ατέλειες και οι ελλείψεις του δικαίου των συμβάσεων²⁴⁴.

5. Η έκταση της επικουρικότητας της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού σε σχέση με το δίκαιο των συμβάσεων, δεν έχει ακόμη διευκρινιστεί²⁴⁵.

Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι μόνη η ύπαρξη μιας σύμβασης ανάμεσα στα μέρη αυτόματα αποκλείει κάθε αποκαταστατική αξίωση²⁴⁶. Σύμφωνα με την άποψη αυτήν, το αγγλικό δίκαιο παρέχει ένδικα βοηθήματα αδικαιολόγητου πλουτισμού στα μέρη μιας συμβατικής σχέσης, απαιτώντας απλώς, η σύμβαση μεταξύ τους να έχει λήξει²⁴⁷. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται: «Υπάρχει ένας παγκόσμιος κανόνας που απαγορεύει τις αγωγές από αδικαιολόγητο πλουτισμό όταν υπάρχει μια υφιστάμενη συμβατική σχέση μεταξύ των μερών»²⁴⁸ και: «Μόνο όταν η σύμβαση δεν λειτουργεί ή πρέπει να πάψει να λειτουργεί, το δίκαιο της αποκατάστα-

243. *J. Dietrich*, Quantum meruit for services rendered in a three-party context: (implied) contract, restitution, or unjust enrichment?, 2009, 17 *Restitution Law Review*, 102, *R. Grantham- C. Rickett*, On the subsidiarity of Unjust Enrichment, 2001, *Law Quarterly Review*, 293-6, H.G.Beale (ed), *Chitty on Contracts* (Sweet & Maxwell, 30th ed.), 2008, 1-011, 1-012.

244. *J.H. Langbein*, The later history of Restitution σε: W.R.Cornish (ed) *Restitution: Past, Present and Future*, 1998, 111.

245. *St. Waddams*, Contract and Unjust Enrichment: competing theories, or complementary concepts? σε: C. Rickett - R. Grantham (eds), *Structure and Justification in Private Law: Essays for Peter Birks*, Hart Publishing, 2008, 167, 169-170, *του ιδίου*, The relation between contract and Unjust Enrichment σε: P. Giliker (ed), *Re-examining Contract and Unjust Enrichment*, Martinus Nijhoff Publishers, 2007, 15, 17-18.

246. *K. Barker*, Unjust Enrichment: containing the beast, 1995, 15 *Oxford Journal of Legal Studies*, 457, 459-460, *P. Birks*, An Introduction to the Law of Restitution, Oxford University Press, 1985, 46-47, *L. Smith*, The mystery of “Juristic Reason”, 2000, 12 *Supreme Court Law Review* 237, *G. Virgo*, The Principles of the Law of Restitution, Clarendon Press, 2nd ed., 2006, 40.

247. *Pavey v. Matthews Pty Ltd v. Paul*, 1987, 162 CLR 221 (Deane J), *G. Virgo*, Failure of Consideration, Myth and meaning in the English Law of Restitution σε *Unjustified Enrichment, Key Issues*, 109, Johnston and Zimmermann, 10.

248. *L. Smith*, The Mystery of “Juristic Reason”, 2000, 12 *Supreme Court Law Review* 237.

σης πρέπει να διαδραματίσει ένα ρόλο στη διένεξη μεταξύ των μερών»²⁴⁹.

Κρίσιμο είναι δηλαδή, κατά πόσον ο πλουτισμός μεταφέρεται σε ακολουθία ή στο πλαίσιο μιας σύμβασης: «Είναι βασικό δόγμα του δικαίου της αποκατάστασης ότι δεν μπορεί να αποδοθεί αποκατάσταση για εκπλήρωση μιας έγκυρης υποχρέωσης που οφείλεται στο λήπτη. Η πρόταση φαίνεται αυταπόδεικτη»²⁵⁰. «Όπου ένα κέρδος έχει απονεμηθεί βάσει μιας δεσμευτικής σύμβασης, από την οποία δεν μπορούν να υπαναχωρήσουν τα μέλη, ο ενάγων πρέπει να αναζητήσει το ένδικο βοήθημα βάσει της σύμβασης και όχι βάσει της αποκατάστασης»²⁵¹. Η ποικιλία σε αυτές τις διατυπώσεις δημιουργεί αμφιβολία για το κατά πόσον κάποιος από αυτούς τους ισχυρισμούς είναι ευρύτερα αποδεκτός²⁵².

Ο ενάγων μπορεί να υποστηρίξει ότι η σύμβαση έχει πάψει να είναι σε ισχύ, όταν αυτή δεν καταρτίστηκε ποτέ ή ήταν για κάποιο νομικό λόγο εξ αρχής άκυρη, παραβιάστηκε από το ένα μέρος και το άλλο μέρος υπαναχώρησε, ακυρώθηκε²⁵³ ή ότι ο εναγόμενος δεν είναι έτοιμος, ικανός ή πρόθυμος για την εκπλήρωσή της²⁵⁴.

Έχει όμως διατυπωθεί και η πιο στενή έννοια επικουρικότητας, σύμφωνα με την οποία, απαιτείται από το δικαστήριο να προσδιορίσει κατά πόσον η συγκεκριμένη μεταφορά αφορούσε κατανεμημένο από τη σύμβαση κίνδυνο²⁵⁵, κατά πόσον καλύπτεται δηλαδή από το περιεχόμενο της σύμβα-

249. *G. Virgo*, *The Principles of the Law of Restitution*, 2nd edition, Oxford University Press, Oxford 2006, 40.

250. *D. Friedmann*, *Valid, voidable, qualified, and non existing obligations: an alternative perspective on the law of restitution*, σε: Burrows (ed.), *Essays on the Law of Restitution* (n.4), 247-8.

251. *R. Goff and G. Jones: the Law of Restitution* (Sweet and Maxwell, London 1966) 21.

252. *G. Virgo*, *Failure of Consideration: myth and meaning in the English Law of Restitution* σε: Johnston-Zimmermann (eds), *Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*, 2002, 109, *St. Waddams*, *The relation between Contract and Unjust Enrichment* σε P. Giliker, *Re-examining Contract and Unjust Enrichment: anglo-canadian perspectives*, Martimus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2007, 17.

253. *Fibrosa Spolka Akcyjna v. Fairbairn Lawson Combe Barbour Ltd* 1943, AC 32.

254. *Thomas v. Brown* (1876) 1 QB 714.

255. *J. Beatson*, *The temptation of elegance: concurrence of restitutionary and contractual claims* σε: W. Swadling - G. Jones (eds), *The search for principle: Essays in Honour of Lord Goff of Chieveley*, Oxford University Press, 1999, 153-154., *του ιδίου*, *Resitution and Contract: Non-Cumul?*, 2000, 1 *Theoretical Inquiries in Law*, 94-96, *P. Birks*, *Failure of Consideration nad its place on the map*, 2002, 2 *Oxford*

σης. Σύμφωνα με την άποψη αυτήν, εκεί όπου τα μέρη έχουν υπογράψει μια σύμβαση που κατανέμει τους κινδύνους μεταξύ τους από διάφορα γεγονότα, είναι δίκαιο γι' αυτούς να εφαρμοστεί η συμβατική κατανομή, ενώ θα ήταν σφάλμα να επανακατανεμηθούν οι κίνδυνοι επί τη βάση του δικαίου του αδικαιολόγητου πλουτισμού²⁵⁶. Για το λόγο αυτό, είναι επόμενο να θεωρείται το ένδικο βοήθημα από αδικαιολόγητο πλουτισμό υπό αυτή την έννοια ως επιβοηθητικό²⁵⁷. Η σύμβαση επιτρέπει στα μέρη να προσδιορίζουν προκαταβολικά τον κίνδυνο μεταξύ τους. Ο αδικαιολόγητος πλουτισμός, αντίθετα, κατανέμει τους κινδύνους *ex post* για να διορθώσει την «ανισορροπία» που προέκυψε εξαιτίας της μεταφοράς. Εάν αυτές οι δύο προσεγγίσεις συγκρουστούν, θα υπερισχύσει η σύμβαση αντί του αδικαιολόγητου πλουτισμού²⁵⁸. Ο σεβασμός για την ιδιωτική αυτονομία προωθεί την συμβατική κατανομή του κινδύνου παρά την κατανομή των βαρών που επιτυγχάνεται μέσω της αυτόματης ρυθμιστικής λειτουργίας του δικαίου.

Ο καθηγητής Burrows δικαιολογεί την άποψη αυτή με τη σκέψη ότι δεν πρέπει να δεσμεύεται συμβατικά ένα μέρος να επιστρέψει ένα κέρδος, το οποίο το δίκαιο του αδικαιολόγητου πλουτισμού απαιτεί να επιστραφεί²⁵⁹.

University Commonwealth Law Journal 1, 5, *R. Cunningham*, Failure of Basis, 2004, *Lloyd's Maritime and Commercial Law Quarterly* 234, 250, *P. Maddaugh and J. McCamus*, *The Law of Restitution*, Canada Law Book, 2nd ed., 2004, 3.200.30, *M. McInnes*, Unjust factors, juristic reasons and contracts in Anglo-Canadian Law σε: *P. Giliker*, *Re-examininng contract and unjust enrichment, anglo-canadian perspectives*, Martimus Nijheff Publishers, Laiden/Boston, 2007, 31, *G. Mead*, *Restitution with Contract?*, 1991, 11 *Legal Studies*, 172, *A. Tettenborn*, *Subsisting Contract and Failure of Consideration - A little scepticism*, 2002, *Restitution Law Review*, 1-2.

256. *D. Johnston - R. Zimmermann*, *Unjustified Enrichment: Surveying the landscape* σε: *Unjust Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, 2002, 10.

257. *L. Smith*, *Property, Subsidiarity and Unjust Enrichment* σε: *D. Johnston - R. Zimmermann*, *Unjust Enrichment, Key Issues in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, 2006, 509 επ.

258. *M. McInnes*, *Unjust factors, juristic reasons and contracts in Anglo-Canadian Law* σε: *P. Giliker*, *Re-examininng contract and unjust enrichment, anglo-canadian perspectives*, Martimus Nijhoff Publishers, Laiden/Boston, 2007, 29.

259. *A. Burrows*, *Restitution from Assignees (The Trident Beauty)*, 1994, σελ. 54, *του ιδίου*, *The Law of Restitution*, Butterworths, 2nd ed., 2002, 323-324, *D. Friedmann*, *Valid, Voidable, Qualified, and Non-Exisiting Obligations: an alternative perspective on the Law of Restitution*, Oxford University Press, 1991,

Οι καθηγητές Maddaugh και McCamus μιλούν για την «διαθέσιμη δυνατότητα του εναγομένου σε κάθε περίπτωση αποκατάστασης να αποδείξει ότι ο ενάγων δεν πρέπει να ανακτήσει τον πλουτισμό γιατί τα κέρδη απονεμήθηκαν από τον ενάγοντα με βάση μια έγκυρη σύμβαση», αλλά σημειώνουν ότι η αποκατάσταση έχει διατεθεί σε περιπτώσεις, στις οποίες ο ενάγων από πλάνη πληρώνει περισσότερο και όπου «έχει επέλθει ένα γεγονός που δεν περιλαμβανόταν στους όρους της συμφωνίας», ακόμη και αν η σύμβαση παραμένει έγκυρη και δεν υπήρξε υπαναχώρηση ή λήξη αυτής²⁶⁰.

Οι Goff και Jones στην πρώτη τους έκδοση του 1966 σε σχέση με το αμερικανικό Restatement of Restitution (1937) αναφέρουν: «Κάποιος που συνεπεία μιας σύμβασης με κάποιον έχει μεταφέρει έναν πλουτισμό σε αυτόν, δεν δικαιούται σε αποζημίωση πέρα από τους όρους της διαπραγμάτευσης, εκτός αν η συναλλαγή ακυρώνεται λόγω απάτης, πλάνης, απειλής, κατάχρησης επιρροής ή παρανομίας ή εκτός εάν έχει αποτύχει στην εκπλήρωση του δικού του μέρους της συμφωνίας»²⁶¹. Η φράση «πέρα από τους όρους της σύμβασης» μπορεί να σημαίνει ότι η αγωγή απορρίπτεται, εκτός εάν ο ενάγων αποδείξει δικαίωμά του σε επιστροφή που να απορρέει από τη σύμβαση ή ότι η αγωγή απορρίπτεται μόνο όπου είναι ασυνεπής με έναν όρο της σύμβασης που πράγματι αποκλείει την αγωγή. Η διαφοροποίηση είναι σημαντική, καθώς πολύ συχνά η σύμβαση σιωπά σ' αυτό το ζήτημα.

Ο J. Beatson²⁶² πρότεινε ότι «θα έπρεπε πρωταρχικά, να είναι δυνατόν να ασκηθεί μια αποκαταστατική αγωγή όπου δεν θα ανακατανέμονταν οι κίνδυνοι». Όπως υποστήριξε²⁶³, η σύμβαση πρέπει να υπερισχύει του αδι-

247-248, G. Virgo, *The Principles of the Law of Restitution*, Clarendon Press, 2nd ed., 2006, 109.

260. P. Maddaugh - J. McCamus, *The Law of Restitution*, (Looseleaf ed., Canada Law Book, Aurora 2004), 3:200.30.

261. American Law Institute, *Restatement of Restitution*, 1937, 107.

262. Καθηγητής και μετέπειτα δικαστής, J. Beatson, *Restitution and Contract: Non-Cumul?*, 2000, 1 *Theoretical Inquiries in Law* 83, 94, J. Beatson, *The Temptation of Elegance: Concurrence of Restitutionary and Contractual Claims* σε G. Jones and W. Swadling (eds.), *The search for Principle: Essays in honour of Lord Goff* (Oxford University Press, Oxford 1999), 152, P. Birks, *Failure of Consideration and its Place on the Map*, 2002, 2 *Oxford University Comparative Law Journal*, 1, 5., σελ. 143, 153, 154.

263. J. Beatson, *Restitution and Contract: Non-Cumul?*, 2000, 1 *Theoretical Inquiries in Law* 83, 94, J. Beatson, *The Temptation of Elegance: Concurrence of Restitutionary and Contractual Claims* σε G. Jones and W. Swadling (eds.), *The*

καιολόγητου πλουτισμού μόνο σε σχέση με κινδύνους που τα μέρη έχουν καταναίμει μεταξύ τους. Με το ίδιο δεδομένο, «όπου όλοι οι κίνδυνοι δεν έχουν κατανεμηθεί, θα υπάρχει κενό στη συμβατική κατανομή και υπάρχει περιθώριο για κατανομή ... εφαρμόζοντας την αρχή του αδικαιολόγητου πλουτισμού». Το κρίσιμο ερώτημα, επομένως, είναι κατά πόσον η αποκαταστατική ευθύνη θα ήταν συνεπής με τις προσδοκίες των μερών²⁶⁴.

Η άποψη αυτή έγινε αποδεκτή από τον καθηγητή Birks που, έχοντας περιγράψει το «ορθόδοξο» δόγμα, υποστηρίζει ότι «ένας πλουτισμός που μεταφέρθηκε υπό μια έγκυρη σύμβαση δεν μπορεί να ανακτηθεί εκτός αν η σύμβαση ακυρωθεί ή υπαναχωρήσουν από αυτή τα μέρη»²⁶⁵. Σύμφωνα με την άποψη λοιπόν αυτή, μια αγωγή για αποκατάσταση δεν πρέπει να απορρίπτεται από την ύπαρξη μιας σύμβασης μεταξύ των μερών. Η ύπαρξη μιας σύμβασης μεταξύ των μερών δεν είναι αρκετή να οδηγήσει στον αποκλεισμό του αδικαιολόγητου πλουτισμού, όπως η ύπαρξη μιας σύμβασης δεν αποκλείει την αξίωση από αδικοπραξία. Μια κατά τα άλλα έγκυρη αποκαταστατική αγωγή πρέπει επομένως να αποκλείεται μόνο εάν η σύμβαση από τους όρους της (ρητούς ή σιωπηρούς), στην πραγματικότητα αναγνωρίζει στο λήπτη το δικαίωμα να διατηρήσει τον πλουτισμό. Οι έγκυρες συμβάσεις πρέπει να εκπληρώνονται, αλλά, κατά την ερμηνεία της σύμβασης δεν πρέπει να συνάγεται αυτόματα ότι συνέπειά της είναι να αποκλείσει μια αποκαταστατική αγωγή. Η σύμβαση παρέχει μια νομική αιτιολογία για τον πλουτισμό, αλλά μόνο εάν μπορεί ευχερώς να ερμηνευθεί ότι αναγνωρίζει το δικαίωμα στον λήπτη να τον διατηρήσει. Το πρόβλημα αυτό δεν υφίσταται στην περίπτωση που μια συμβατική πρόβλεψη ρητώς αναθέτει τον κίνδυνο μιας λανθασμένης με-

---

search for Principle: Essays in honour of Lord Goff (Oxford University Press, Oxford 1999), 152, *P. Birks, Failure of Consideration and its Place on the Map*, 2002, 2 Oxford University Comparative Law Journal 1,5.

264. *Miles v. Wakefield MBC*, 1987, Law Reports, Appeal Cases; Appeal Court, 539 (House of Lords). Ο ενάγων, προσληφθείς από το διοικητικό συμβούλιο, ο οποίος είχε ικανοποιήσει τις περισσότερες από τις υποχρεώσεις του, αρνήθηκε να διεξάγει τελετές γάμων κατά τη διάρκεια του Σαββάτου. Η Βουλή των Λόρδων έκρινε ότι το διοικητικό συμβούλιο είχε το δικαίωμα, υπό τους όρους της σύμβασης, να παρακρατήσει μισθούς συνολικό για το επίδικο διάστημα. Ο λόρδος Templeman και ο λόρδος Brightman πρότειναν ότι ο εργαζόμενος θα πρέπει να έχει δικαίωμα να ανακτήσει την αξία των υπηρεσιών.

265. *P. Birks, Failure of Consideration and its place on the map*, 2002, 2 Oxford University Comparative Law Journal, 1, 5.

ταφοράς πλουτισμού σε ένα από τα μέρη²⁶⁶. Η ουσία της αποκατάστασης για μη κατανεμημένους κινδύνους δεν συνίσταται στην ύπαρξη των ίδιων των συμβάσεων, αλλά στην ακεραιότητα των συμβατικών κατανομών των κερδών και των βαρών²⁶⁷.

II. Σε σχέση με το δίκαιο της αδικοπραξίας

1. Η κρατούσα άποψη στην ελληνική θεωρία²⁶⁸ και νομολογία²⁶⁹ απαντά θετικά και στο ζήτημα της επικουρικότητας της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού σε σχέση με τις αδικοπραξίες, υποστηρίζοντας τον επιβοηθητικό χαρακτήρα της αξίωσης. Σύμφωνα με τη γνώμη αυτήν, η αγωγή από αδικαιολόγητο πλουτισμό τόσο από ουσιαστική όσο και από δικονομική άποψη, έχει επιβοηθητικό ή επικουρικό χαρακτήρα και μπορεί να ασκηθεί αν λείπουν οι προϋποθέσεις της αγωγής από αδικοπραξία εκτός αν θεμελιώνεται σε πραγματικά περιστατικά διαφορετικά ή πρόσθετα από εκείνα στα οποία στηρίζεται η αγωγή από την αδικοπραξία²⁷⁰. Έτσι, εάν η αγωγή στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά διαφορετικά ή πρόσθετα από εκείνα στα οποία θεμελιώνεται η αγωγή από αδικοπραξία,

266. *M. McInnes*, Unjust factors, juristic reasons and contracts in Anglo-Canadian Law σε: P. Giliker, Re-examininng contract and unjust enrichment, anglo-canadian perspectives, Martimus Nijheff Publishers, Laiden/Boston, 2007, 31.

267. *M. McInnes*, Unjust factors, juristic reasons and contracts in Anglo-Canadian Law σε: P. Giliker, Re-examininng contract and unjust enrichment, anglo-canadian perspectives, Martimus Nijheff Publishers, Laiden/Boston, 2007, 29.

268. *Αστ. Γεωργιάδη*, Ενοχικό δίκαιο, 1993, σελ. 347-348, *Π. Ζέπου*, Ενοχικόν Δίκαιον, 692, *Π. Φίλιου*, Ενοχικό Δίκαιο-Ειδικό Μέρος 1, 487-8, σημ. 22, II/12-3, 170-1, του ιδίου, II/14, παρ. 141 Δ.

269. ΟΛΑΠ 12/2009 (ΑρχΝ 2009, 708), 49/2005 (ΝοΒ 2006, 378, Δ/νη 2006, 80), ΑΠ 621/2012 (ΕΕμπΔ 2012, 923), 1326/2011 (ΝΟΜΟΣ), 915/2011 (ΝΟΜΟΣ), 21/2011 (ΔΕΕ 2011, 1095), 2212/2009 (ΝΟΜΟΣ), 305/2009 (ΝΟΜΟΣ), 16/2008 (ΝΟΜΟΣ), 923/2007 (ΧρΙΔ 2008, 121), 1590/2002 (ΝοΒ 2003, 1205), 568/2002 (Αρμ 2002, 1174), 712/2001 (Δ/νη 2002, 762), 1015/1993 (Δ/νη 1994, 1358), 531/1994 (Δ/νη 1996, 81), 1369/1993 (Δ/νη 1995, 304), 1567/1983 (ΝοΒ 1984, 1354), ΕφΑθ 9561/2005 (Δ/νη 2007, 1715), 907/2003 (ΝΟΜΟΣ), 568/2002 (Αρμ 2002, 1174), 2976/2001 (ΔΕΕ 2001, 1158), 8350/1993 (ΝοΒ 1994, 86), 1712/1989 (ΝοΒ 1989, 1445), 13426/1988 (Δ/νη 1991, 190), 10119/1988 (Δ/νη 1989, 1182), ΔΕφΑθ 969/2009 (ΝΟΜΟΣ), ΔΕφΑθ 587/2004 (ΕΔΚΑ 2005, 701), ΕφΘεσ 2367/2001 (ΕΕμπΔ 2001, 549), 810/2000 (Αρμ 2001, 319), 2744/1999 (Αρμ 2000, 198), 1490/1998 (ΝΟΜΟΣ), ΕφΠειρ 307/2010 (ΠειρΝομ 2010, 380), ΠΠρΑθ 3083/2010 (ΝΟΜΟΣ), ΔΠρΑθ 39/1990 (ΕΔΚΑ 1990, 239), ΔΠρΑθ 7982/1996 (Δ/νη 1998, 1204), ΠΠρΘεσ 3250/1996 (Αρμ 1996, 561).

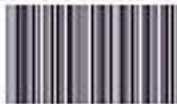
270. ΑΠ 585/2006 (ΔΕΕ 2006, 942), 577/1994 (ΝΟΜΟΣ), 532/1994 (ΝΟΜΟΣ), 531/1994 (Δ/νη 1996, 81), ΕφΑθ 8570/2007 (Δ/νη 2008, 930).

Στο παρόν έργο διερευνώνται και συγκρίνονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού στο ελληνικό και στο αγγλικό νομικό σύστημα, ως αντιπροσωπευτικά συστήματα του ηπειρωτικού δικαίου και του αγγλοσαξωνικού δικαίου αντίστοιχα. Η συγκριτική μελέτη της αξίωσης αδικαιολόγητου πλουτισμού καθίσταται ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα λόγω της υπό ανάπτυξη αξίωσης στο αγγλικό σύστημα, αλλά και της εν γένει πολυπλοκότητας του αγγλικού δικαίου, σε σύγκριση με την κατοχυρωμένη στον ελληνικό Αστικό Κώδικα αξίωση. Μέσω της συγκριτικής έρευνας μελετάται το πνεύμα των δύο διαφορετικών νομικών συστημάτων και οι διαδικασίες που αυτά χρησιμοποιούν προκειμένου για την εξεύρεση λύσεων επί των ζητημάτων που ανακύπτουν με αφορμή αδικαιολόγητες κατά την αντίληψη του δικαίου περιουσιακές μετακινήσεις, αποκαλύπτοντας εντέλει τη σπουδαιότητα ύπαρξης της αξίωσης και στα δύο συστήματα δικαίου.

ISBN: 978-960-562-484-2

15498